

65.882
3

სიმართლი
შახმართლ

საქართველო

თბილ. სპობ. ინსტიტუტის მიერ.

თბილისი—1924 წ.

1-65

883

883

არსება

მანქანების

შეღებები

მწამ ავთ. ინჟინერებს მიერ

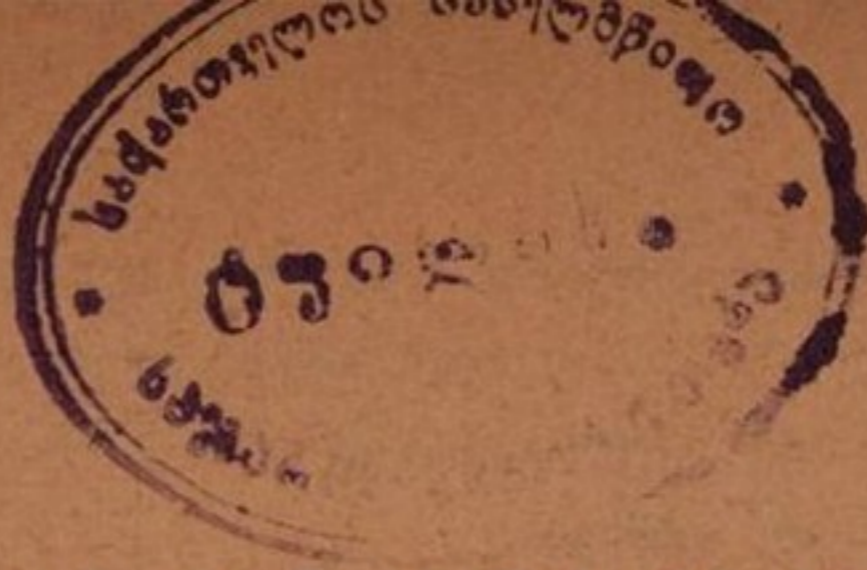
ჩაწერილია საინჟინერო დოკუმენტის

304 ტურბი № 283

F 65.882
3

35 შპი. (2,2 x 15) (9,5h)

წინასიტყვაობა.

აგარაკ ბახმაროს საკითხი ერთობ ძველია, მაგრამ ამავე დროს მუდმივად ახალია, ვინაიდან სამწუხაროდ ჯერ-ჯერობით ეს საკითხი გადაჭრილათ არ ჩაითვლება. ყველამ იცის, თუ რამდენათ გავრცელებულია **ტუბერკულოზი** ყველგან და რასაკვირველია, საქართველოშიც. კაცობრიობას არ ჰყავს უფოთ დაუძინებელი და უღმობელი მტერი, ვინემ ტუბერკულოზი. ტუბერკულოზი უაღრესად სოციალური სენია.

აგრეთვე ცნობილია, თუ როგორ ხანგრძლივ და საოცარ სულიერ ტრადედიას განიცდის ქლექით შეპყრობილი ავადმყოფი და როგორ გაუთავებელ ტანჯვა-წვალებაში კვდება ის.

სამწუხაროდ ჯერ-ჯერობით მეცნიერებას არა აქვს **სპეციფიური** საშვალეობა ტუბერკულოზის წინააღმდეგ. მომავალში შესაძლებელია საექიმო მეცნიერებამ შესძლოს ასეთი სპეციფიური საშვალეობის აღმოჩენა ქლექის წინააღმდეგ, მაგრამ ჩვენ არ გვგონია, რომ **კლიმატიური** ექიმობა ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფთათვის ოდესმე საჭირო არ დარჩეს. ეხლა კი კლიმატიური ექიმობა სხვა საშვალეობებთან შედარებით ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანათ და საიმედოთ უნდა ჩაითვალოს ტუბერკულოზის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

სტატისტიკური ცნობები პირდაპირ შემადრწუნებელ სურათს იძლევიან ქლექის გავრცელების შესახებ. საერთოდ მიღებულია, რომ შვიდზე ერთი კვდება ქლექით. თუ ავიღებთ ზოგიერთ დიდ ქალაქებს მაგ. **პარიზს**, სტატისტიკური ცნობებით, ხუთზე ერთი კვდება ქლექით. გერმანიის დიდ ქალაქების სტატისტიკური ცნობების მიხედვით მიცვალებულთა 30% აქვს ტუბერკულოზის ნიშნები ფილტვების მწვერვალებში, მაგრამ ამ 30% უმეტესობა მოჩენილა და სხვა რომელიმე ავადმყოფობიდან მომკვდარა, ბევრი კი აქტიური ქლექის პროცესის მსხვერპლი შექნილა.

პროფ. Brouardel-ის გამოკვლევით მოკლულთა გვამებს, რომელნიც გაკვეთილ იქმნენ „**მორგში**“, ნახევარზე მეტს აღმოაჩნდა აქტიური ან მოჩენილი ტუბერკულოზის ნიშნები. პროფ. Letulle-ს გამოკვლევით 189 გვამის გაკვეთიდან 92 აღმოაჩნდა ძველი ტუბერკულოზის ნაშთები. რაც შეეხება **პლევრიტებს**, ეს ხომ ერთობ ხშირათ არის ტუბერკულოზის ნიადაგზე.

თუ ტუბერკულოზით ავადმყოფობა ასე გავრცელებულია ევროპაში, სადაც სანიტარული წესები შედარებით დაცულია, როგორ გარვცელებული უნდა იყოს ეს სენი კულტურულად და სანიტარულათ ჩამორჩენილ ქვეყნებში!

ზემო აღნიშნული სტატისტიკური ცნობები, შესაძლებელია, ცოტათი გადაჭარბებული იყოს, მაგრამ ერთი რამ კი შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ არც ერთი სერიოზული ქრონიკული ავადმყოფობა არ არის ისე გავრცელებული, როგორც ტუბერკულოზი.

ჩვენს ქვეყანაში, განსაკუთრებით ზოგიერთ ალაგას, როგორც მაგ. გურიაში და სამეგრელოში ტუბერკულოზი საოცრად გავრცელებულია და შეიძლება ითქვას, რომ თუ ამოდენა ხანს გურია ფიზიკურ გადაგვარების გზას არ დადგომია, ეს უმთავრესად ბახმაროს ჰაერის გავლენით აიხსნება.

მალარია არა ნაკლებ გადაგვარებას უქადის ჩვენ ხალხს, მაგრამ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ტუბერკულოზს შემდეგ აგარაკ ბახმაროს ჰაერის სამკურნალო თვისებები ყველაზედ უფრო ძლიერათ მალარიაზედ გავლენით გამოიხატება. ჩვენ არ ვიცით **საქართველოში** მეორე აგარაკი, რომელიც ბახმაროს წინ იდგეს თავისი ჰაერის გავლენით მალარიით შეპყრობილ ავადმყოფებზედ.

როგორც ცნობილია, ჩვენი ქვეყნის მტერი უმთავრესად ორი ავადმყოფობაა: ტუბერკულოზი და მალარია და, თუ მართალია, რომ ბახმაროს ჰაერი აღნიშნულ ორი ავადმყოფობისათვის, თუ შეიძლება ითქვას, სპეციფიურია, მაშინ აგარაკი ბახმარო დიდ ეროვნულ განძად უნდა ჩაითვალოს, რომელსაც შემდეგში, ჩვენის ღრმარწმენით, **განთქმული კურორტის** მნიშვნელობა შეიძლება დაურჩეს, თუ ბახმაროს განვითარება მოხდება შესაფერ პირობებში.

მიუხედავად ბახმაროს ასეთი სამკურნალო თვისებებისა, ბახმარომ რაღაც გაუგებარი მიზეზების გამო ვერ დაიმსახურა ის ყურადღება, რომლის ღირსი ის უდავოდ არის. ცნობილია, რომ ბუნება ერთობ ძუნწია პირველ ხარისხიან კურორტებზე: უმთავრესად შვეიცარიაში მოიპოვება რამოდენიმე განთქმული აგარაკები, რომლებიც ითვლებიან მსოფლიო კურორტებათ.

რამდენათ ჩვენი ახალგაზრდა უნივერსიტეტი სწრაფი ნაბიჯით მიდის წინ და ვითარდება საექიმო მეცნიერული გამომცემლობა, იმდენათ ჩვენი საექიმო ლიტერატურა ღარიბია პოპულიარული გამოცემებით ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხების შესახებ, როგორც მაგ. ბახმაროს საკითხია. სწორეთ ამის გამო გადავსწყვიტეთ ამ პატარა პოპულიარული შრომის გამოქვეყნება.

ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ეს იქნება პატარა დასაწყისი ბახმაროს პოპულიარისა და მომავალში ჩვენი საექიმო ძალების მიერ გამოიცემა სერიოზული მეცნიერული შრომები აგარაკ ბახმაროს შესახებ.

ექ. ავთ. ინგოროყვა.

„კაცობრიობის უსაშინელესი მტერი არის ტუბერკულოზი; ტუბერკულოზის უსაშინელესი მტერი არის ბახმარო“.

საექიმო მეცნიერებამ არ იცის მეორე ავადმყოფობა, რომელიც ისეთ მუსრს ავლებს კაცობრიობას და რომელთანაც ბრძოლა ისეთი საძნელო იყოს, როგორც არის ტუბერკულოზი. ეს უღმობელი სენი პირდაპირ აჩრდილს წარმოადგენს კულტურული კაცობრიობისათვის. ხშირათ იპეორებენ და მართალიც არის, რომ არც ერთ განმანადგურებელ ომს არ შეუწირავს იმოდენა მსხვერპლი, რამდენსაც იწირავს ტუბერკულოზი.

ზემო აღნიშნული პატარა აფორიზმი, თუ შეიძლება ასე ვუწოდოთ, ჩვენ გვსურს ვირწმუნოთ, რომ ახლო მომავალში პოპულარული შეიქნება ქართულ საექიმო წრეებში და ბოლოს და ბოლოს ყველასათვის მისაღებ ჭეშმარიტებათ გადაიქცევა.

რომელ ქართველს არ გაუგონია აგარაკი ბახმარო? თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფებში აგარაკი ბახმარო ბადებს პირდაპირ წარმოადგენელ იმედებს ხსნისას. არა ერთხელ გაგვიგონია ასეთი ავადმყოფებისაგან: „ერთხელ კი ვნახო ბახმაროს კალთები და შემდეგ მოვკვდე, აღარ ვინანებ, ბახმარომ თუ ვერ მომარჩინა, მე სასიკვდილოთ განწირული ვყოფილვარ და ბედს უნდა შევურიგდეო“.

ასეთი ძლიერია ბახმაროს რწმენა! მაშ გავრთვალისწინოთ მოკლეთ, სქემატიურად ბახმაროს ისტორია: როგორ აღმოაჩინეს ის, როგორ განვითარდა და სხვა

ბახმაროს აღმოჩენა, როგორც აგარაკი, უკვდავ ყოფს გურიაში ცნობილ ოზურგეთელ ექიმ დავიდ ანცის სახელს. ექიმმა დავიდიანცმა დაახლოებით 30 წ. წინეთ ინახულა ორიოდე ავადმყოფი, რომლებიც შეპყრობილი იყვნენ ტუბერკულოზით და ქონდათ, სხვათაშორის, პირიდან სასტიკი სისხლის დენა. ერთი მათგანი იყო მღვდელი ნ. კ., რომელიც ეხლაც ცოცხალია.

აღნიშნულ ავადმყოფთ არ ჰქონდათ საშვალეობა სადმე ცნობილ აგარაკზე წასულიყვნენ და ამის გამო ექიმმა ურჩია მათ სადმე მალაღ

ადგილას წ სვლა. ეს ავადმყოფები წაყვნიენ მწყურებს ტყეში და, შემდეგ გამოირკვა, ზაფხული გაატარეს ბახმაროს რაიონში. შემდეგ ისევ ეჩვენენ ექიმ დავიდიანცს და დავიდიანცის განცვიფრებას საზღვარი არ ჰქონდა იმ საოცარი ცვლილებების გამო, რომლებიც მომხდარიყო ავადმყოფთა ფილტვებში ჰაერის გავლენით.

ექიმმა დავიდიანცმა კარგათ გამოკითხა აღნიშნულ ავადმყოფებს, თუ რა ალაგას იყვნენ ისინი, შემდეგ როგორც მაზრის ექიმმა მოსთხოვა მაზრის უფროსს ჩაფრები და რაინდული სიმამაცით გაემგზავრა აღნიშნული ადგილის საძებნათ. დიდი განსაცდელის შემდეგ მიაკვლია ექ. დავიდიანცმა ბახმარო და პირველათ სთქვა, როგორც ექიმმა, რომ აქ უნდა განვითარდეს აგარაკი, და პირველი სახლი ბახმაროზე მან ააგო. შემდეგ კი აგარაკმა ბახმარომ მიიპყრო ხალხის ყურადღება და დაიმსახურა ისეთი ნდობა, როგორც ზემოთ არის აღნიშნული.

აგარაკი ბახმარო მდებარეობს **ტრადიციული გადმოცემით 6500 ფუტის ან დაახლოვებით 2000 მეტრის სი'ალღეზე**. ჩვენის აზრით ეს ტრადიციული ცნობა ცოტათი გადაჭარბებული უნდა იყოს.

თავიდანვე უღრმესი მწუხარებით უნდა აღინიშნოს, რომ ნამდვილი მეცნიერული გამოკვლევები ბახმაროს შესახებ ამოდენა ხანს არც კი არსებობდა. მხოლოდ 1922 წლის სეზონში ბახმაროზედ იყო ამოსული საკურორტო სამმართველოს მიერ გამოგზავნილი **სამეცნიერო ექსპედიცია** საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძალთა სახით, პროფესორების **ალ. ალიდაშვილის** და **ს. გოგ ტიძის** მეთაურობით. აღნიშნულ ექსპედიციის ბახმაროზე ასვლამ დიდი იმედები დაბადა ხალხში ბახმაროს მომავლის შესახებ.

ბახმაროს ისტორია, როგორც აგარაკის, დაახლოვებით 28 წლით განიზომება ბახმაროს მდებარეობა ერთობ იშვიათი და ორიგინალურია: ის შემორტყმულია გარშემო დიდი მწვერვალებით და ამის გამო სრულიად დაცულია ქარისაგან, რაც უდიდეს დადებით მხარეთ უნდა ჩაითვალოს აგარაკ ბახმაროსი. მდებარეობით ბახმარო, ჩვენის აზრით, უფრო შეედრება შვეიცარიის ზოგიერთ განთქმულ კურორტებს, რომლებიც ჩვენ ხშირად გვინახავს შვეიცარიაში სტუდენტობის დროს, ვინემ საქართველოს სხვა კურორტებს.

ბახმაროს ბუნება ხომ პირდაპირ თვალწარმტაცი — კეკლუცია, გარშემორტყმული მშვენიერა ნაძვნარით. ვისაც ერთხელ უნახავს ბახმაროს ბუნება, ის არასოდეს არ დაივიწყებს მას, ისეთ ღრმა და უკვდავ შთაბეჭდილებას სტოვებს ადამიანის ფსიხიკაზე აღნიშნული ბუნება.

როდესაც ხალხი, ცოტათ თუ ბევრათ, გაეცნო ბახმაროს თვისებებს, თვითონვე დააფასა ის, ვინა-დან მას სხვა სპეციალისტები, სამწუხაროდ, არ აღმოაჩინდენ გზის მაჩვენებელნი. რაც გაკეთებულია ამ უამად ბახმა-

როზე, ყველა ეს არის მხოლოდ და მხოლოდ გურული ხალხის მიერ
გაკეთებული. არც ერთი მთავრობის ხელი აქამდის აქტიურად არ
რევია ბახმაროს საქმეებში, მიუხედავად მრავალჯერ შუამდგომლობისა.

მხოლოდ 1920 წელში ბახმაროზე ამოვიდა საკურორტო კომისია,
საკურორტო მართველობის მიერ გამოგზავნილი, დაათვალიერა ბახმარო,
გაეცნო მის თვისებებს და გაბრუნდა იმ დაპირებით, რომ მომავალი
სეზონისათვის ბახმარო აუცილებლათ გამოცხადებული იქნებოდა
ოფიციალურ კურორტათ და მიღებული იქნებოდა ყოველივე ზომები
აგარაკის წესრიგში მოსაყვანათ, ნაძვნარის დასაცავათ და სხვა.

1922 წლის სეზონში კი, როგორც ზემოთ არის აღნიშნული, ბახ-
მაროზე იყო ასული სამეცნიერო ექსპედიცია.

მიუხედავად პირდაპირ ჯოჯოხეთური გზისა და აგარაკის სრულიად
მოუწყობლობისა, მოაგარაკეთა რიცხვი ყოველ წლებით მატულობს და
ხან და-ხან აღწევს 5000-ს.

ბახმაროს ჰაერი ერთობ შეზავებულია უნდა ჩაითვალოს, თუ მივი-
ღებთ მხედველობაში აგარაკის დიდ სიმაღლეს. ბახმაროზე რომ ჰაერი
ასეთი შეზავებულია, პროფ. ალადაშვილის აზრით, ეს სხვათა შორის
ზღვის სიახლოვით აიხსნება.

თუ შევადარებთ ბახმაროს სიმაღლეს შვეიცარიის კურორტების სი-
მაღლეს, დავინახავთ, რომ ბახმაროსავით მაღალი კურორტი შვეიცა-
რიაშიც არ ყოფილა. აღვნიშნავთ შვეიცარიის ზოგიერთი კურორტების
სიმაღლეს: Leysin (1450 მეტრი), Davos-Platz (1558 მეტრი), Saint-
Moritz (1856 მეტრი) და Arosa (1872 მეტრი). აგარაკ ბახმაროს სი-
მაღლე კა, როგორც აღვნიშნეთ ზემოთ, ტრადიციული გადმოცემით
2000 მეტრს უდრის.

ბახმაროს საზაფხულო სეზონი შეიძლება ჩაითვალოს სრული სამი
თვე: 15 ივნისიდან 15 სექტემბრამდე. 1922 წლის სეზონში
ბახმაროზე დარჩა სექტემბრის ბოლომდის რამოდენიმე მოაგარაკე და
მათი გადმოცემით სექტემბრის თვეში მშვენიერი დღეები იყო. ერთ
დღეს ბახმაროს ახლო-მახლო მოვიდა პატარა თოვლი, რომელიც საო-
ცარი სისწრაფით დაღწა. თოვლის დროს, მოაგარაკე ინჟინერის გადმო-
ცემით, ბახმაროზე მზესე საგრძნობი სიციხე იყო. ამის გამო შესაძლებე-
ლია ვიფიქროთ, რომ ბახმარო საზამთრო კურორტიც იყოს, თუმცა ეს
ჯერ-ჯერობით სამწუხაროდ სრულიად გამოურკვეველია.

ბახმაროს საზაფხულო სეზონში მზიანი დღეები სრულიად საკმარის-
ია. წვიმის შემდეგ ბახმაროს მიდამო იშვიათი სისწრაფით შრება. სი-
ციხე ბახმაროზე ზაფხულის სეზონში სასტიკი არ არის. მიუხედავად სახ-
ლების სრული უვარგისობისა და სახლებში ღუმელების და ბუხრების

უქონლობისა, ბახმაროს სიცივეს აღვიღათ იტანებენ მძიმე ავადმყოფებს
და უნუგეშო მდგომარეობაში მყოფი ქლექიანებიც კი.

კარგი მზიანი დარის დროს ბახმაროზე ერთობ საგრძნობი სიცხე
არის, ვინაიდან, როგორც სჩანს, ბახმაროზე ძლიერია მზის სხივების
რადიაციისა და აღბათ ამით აიხსნება ზემოთ აღნიშნული ცნობა, რომ
თოვლის დროსაც ბახმაროზე მზეზე საგრძნობი სიცხეა.

ბახმაროს ჰაერი ერთობ სუფთა არის, ვინაიდან ბახმაროს ჰაერში
მიკრობები არ უნდა იყოს და, რასაკვირველია, მტვერი და გაზებიც, რომ-
ლებიც ნორმალურათ ჰაერში არ მოიპოვებიან. კარგი მზიანი დარის
დროს ბახმაროს ჰაერი დიდათ გამჭვირვალეა, ვინაიდან ამ დროს აღ-
ნიშნულ ჰაერში ერთობ ცოტაა წყლის ორთქლი. აბსოლიუტურათ არ
შეიძლება ითქვას, რომ ბახმაროს ჰაერში ვერ იარსებებს კოხის ჩხირები,
მაგრამ ერთი რამ კი გადაქრით შეიძლება ითქვას, რომ კოხის ჩხირების
განვითარება ბახმაროს ჰაერში უღრესად შეფერხებულია, თუ მივიღებთ
მხედველობაში საერთო დებულებას, რომ რამდენათ მთა მაღალია, იმ-
დენათ იქ ტუბერკულოზი უფრო და უფრო იშვიათი ხდება.

ეს პრინციპი არა თუ მთებს, ქალაქებსაც შეეხება. Jordanet-მ
1865 წელში დაამტკიცა, რომ ტუბერკულოზი ბევრათ უფრო იშვია-
თია სატახტო ქალაქ მექსიკოში, რომელიც 2000 მეტრის სიმაღლეზე
მდებარეობს, ვინემ სხვა სატახტო ქალაქებში. სტატისტიკური ცნობებით
მექსიკოში 18-ზე ერთი კვდება ქლექით, როდესაც ლონდონში რვაზე
ერთი კვდება ქლექით და პარიზში ხუთზე ერთი.

თავის თავად ცხდია, რომ ჰაერის შემადგენლობა მაღალ მთებზე
არ იცვლება: გაზების პროპორცია იგივე რჩება. მაგ. 21 $\frac{1}{2}$ % პროცენტი
ყოველთვის მუდამადაა ჰაერში, აზოტის პროპორცია იგივეა, ნახშირმუდვა
სულ ცოტათი ნაკლებია მაღალი მთის ჰაერში, ოზონი კი ბევრათ მე-
ტია. თუმცა პროპორცია გაზების მაღალი მთის ჰაერში რჩება იგივე,
მაგრამ მათი წონა განსხვავდება (ჰაერის ფენები ნაკლებია) და ამის გა-
მო ჰაერის დაწოლაც კლებულობს იმდენათ, რამდენათ მთა მაღალია.

მეცნიერების გამოკვლევით, ყოველ 115 მეტრის სიმაღლეზე ბარომეტრული
დაწოლა კლებულობს ერთი სანტიმეტრით მაგ.
თუ ზღვის დონეზე ჩვენ გვაქვს ბარომეტრული დაწოლა 0 მ. 76, აგარაკ
დავოსზე, რომლის სიმაღლე ეთანასწორება 1558 მეტრს—ბარომეტრული
დაწოლა უდრის 0 მ. 62; აგარაკ Saint-Moritz-ზე (1856 მეტრ-
რი) ბარომეტრული დაწოლა—0 მ. 60. თუ ვიხელომდვანელებთ ამ
დებულებით, აგარაკ ბახმაროზე, რომელიც დაახლოებით 2000 მეტრის
სიმაღლეზე მდებარეობს, ბარომეტრული დაწოლა უნდა იყოს დაახლოე-
ბით 0 მ. 59, ე. ი. 17 ს. უფრო ნაკლები ზღვის დონის ბარომეტრულ
დაწოლაზე.

თავის-თვლად ცხადია, რამდენათ ჰაერის დაწოლა დაბალია და შეძლება ასე ითქვას, რამდენათ ჰაერის სითხე (raréfaction de l'air) თვალსაჩინოა, იმდენათ ორგანიზმი იძულებულია უფრო ჩქარა ისუნთქოს და სერთოდ შეეწყოს მაღალი მთის ჰაერს, რომ სხეულის ეკვილიბრი დ იცვას.

მართლაც ასე ხდება მაღალ მთაზე და, როგორც ცნობილია, ეს არის მეცნიერების აზრით მაღალი ჰაერის უმთავრესი დადებითი მხარე.

ორგანიზმი იძულებულია შეეწყოს მაღალ ჰაერს სუნთქვის რაოდენობის მომატებით, წითელი სისხლის ბურთულების გამრავლებით და ხშირათ ჰემოგლობინის მომატებით. სწორეთ აღნიშნული ორგანიზმის ფუნქციები ერთობ ინტენსიური ხდება და აქედან იწყება მაღალი მთის ჰაერის ცხოველ-მყოფელი გავლენა ავადმყოფზე. ჩვენის დაკვირვებით აგარაკ ბახმაროზე ცოტა გავლის შემდეგ სუნთქვის რაოდენობა ორჯერ მეტია.

„La véritable action curative de l'air modifié par l'altitude réside dans l'effort même que l'organisme est obligé de faire pour s'y acclimater“.

(Lagrange).

(ნამდვილი სამკურნალო გავლენა მთით შეცვლილი ჰაერის გამოიხატება თვით ორგანიზმის იძულებით ცდაში, რომ მთის ჰაერს შეეწყოს)

„La cure d'altitude facilite la rééducation respiratoire en augmentant la fréquence et l'amplitude des respirations: c'est une gymnastique méthodique inconsciente“.

(Jacoud).

(მთის ჰაერით ექიმობა აადვილებს სუნთქვის ვარჯიშობას სუნთქვის რაოდენობის და ამპლიტუდის გადიდებით: ეს არის მეთოდური უნებლიეთი გიმნასტიკა).

დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ ასე ხდება ბახმაროზეც და ჩვენ გვაქვს სამეცნიერო ექსპერიმენტის ლაბორატორიებიც ცნობები, რომ სისხლის წითელი ბურთულების რაოდენობა სისხლის კუბიკურ მილიმეტრში საოცრათ მოტულობს ბახმაროს ჰაერის გავლენით და აგრეთვე მატულობს ჰემოგლობინიც. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ სამეცნიერო ექსპერიმენტის ლაბორატორია ამის შესახებ დეტალურ ცნობებს გამოაქვეყნებს.

რაც შეეხება ბახმაროს ჰაერის სინესტეს, უნდა აღინიშნოს, რომ საერთო პრინციპის მიხედვით ზამთრობით მაღალ ადგილებზე ერთობ საგრძნობი სიმშრალეა, ზაფხულში კი მაღალ ადგილებზე სინესტე განსაკუთრებით წვიმების და ნისლის დროს ხშირად ისეთივეა, როგორც

დაბალ ადგილებში. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ბახმაროზე სინესტე საკმაოდ სად საგრძნობი უნდა იყოს. ექსპედიციის ცნობების თანახმად, ბითი სინესტე 50-ს უნდა ეთანასწორებოდეს, მაგრამ ასეთი სინესტე, ჩვენის აზრით, არ უნდა ჩაითვალოს საზიანოთ ფილტვებ-სუსტ ავადმყოფთათვის. რაც შეეხება მალარიის პლაზმოდების განვითარებას და კოლოების არსებობას ბახმაროზე, ეს ყოვლად შეუძლებლად უნდა ჩაითვალოს.

ზაუხულის სეზონში სიცხე რასაკვირველია ნაკლებია ბახმაროზე, როგორც საერთოდ ყველა მაღალ ადგილებზე, მაგრამ როდესაც ბახმაროზე კარგი მზიანი დარი არის, მაშინ ერთობ საგრძნობი სიცხეა. ალბათ ეს იმით აიხსნება, რომ ბახმაროზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მზის რადიაცია ერთობ ძლიერია.

უამრავი ექიმური დაკვირვებებიდან სჩანს, რომ ბახმარო უნდა ჩაითვალოს ფილტვებ-სუსტ ავადმყოფთათვის კურორტად, განსაკუთრებით ტუბერკულოზით შეპყრობილ და აგრეთვე სხვა ქრონიკულ ფილტვების და ფილტვის აპკის (პლევრა) დაავადებით ავადმყოფთათვის. ამ მხრივ ჩვენ შეგვიძლია შევადაროთ ბახმაროს გავლენა განთქმულ კურორტების Leysin-ის და Davos-Platz-ის გავლენას.

დავოსის აღმოჩენის დროს ექიმმა Splengler-მა შეამჩნია, რომ დავოსის რაიონში ტუბერკულოზით შეპყრობილი ავადმყოფები იშვიათი იყვნენ და ამის გამო Splengler-ს მოუვიდა აზრი დაეარსებია სანატორიუმი, რომელიც ეხლა მთელს ევროპაში განთქმულია.

ასეთსავე მოვლენას აქვს ადგილი ბახმაროს ახლოს მცხოვრებ აჭარლებში, რომლებშიც ჭლექი იშვიათი მოვლენაა. გურიაში ზოგიერთ ალაგას სოფელურად ხსნიან ამ მოვლენას ორიგინალური სოფელური მოსაზრებით: „აჭარლები „ურჯულონი“ არიან და იმიტომ არ ემართებათ ჭლექია“. მართლაც აჭარლები ხშირად ყიდულობენ გურიის სოფლებში ჭლექით მომკვდარ პირების ტანსაცმელს და, როგორც სჩანს, არ ეშინიათ ჭლექის დამართების.

ბახმაროს გავლენა ქრონიკული ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფებზე სასწაულისებურია. ასეთი ავადმყოფები ბახმაროზე დღეში საშვალოთ იმატებენ ნახევარ გირ, და ხშირად დღიურათ ერთ გირ. წონაში, საქართველოს რესპუბლიკის რომელ ექიმს არ უნახავს ქრონიკულ ტუბერკულოზით შეპყრობილი ავადმყოფი ბახმაროზე ექიმობის შემდეგ და არ გაკვირვებულა იმ ცვლილებებით, რომლებიც მომხდარა მის ფილტვებში.

ერთი რამ გადაჭრით შეიძლება ითქვას: პირველ პერიოდში ტუბერკულოზით შეპყრობილი ავადმყოფი, თუ ბახმაროს ორ-სამ სეზონით ისწრგებლებს და ავადმყოფის სხეული ერთობ დასუსტებული არ არის

სხვა რაიმე ავადმყოფობით კიდევ, უმეტეს შემთხვევაში კლინიკურად
რჩება ბახმაროს ჰაერის გავლენით და სათანადო ექიმობით: ფილტვის
მწვერვალის სიკატრიზაცია ხდება.

ჩვენ გვსურს ორიოდე ობსერვაციით ნათელ ვყოთ ჩვენი აზრი.
შეუძლებლათ მიგვაჩნია მოვიყვანათ ყველა ის შემთხვევები ბახმაროს
ჰაერის გავლენით ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფთა კლინი-
კურათ მორჩენის, რომლებიც ჩვენ პრაქტიკის განმავლობაში გვინახავს.
ამ შემთხვევების აღნუსხვას დასჭირდებოდა მთელი ტომი და ეს სრულ-
ლიათ არ შეადგენს მიზანს ამ ჩვენი პატარა შრომის ზგარაკ ბახმაროს
შესახებ.

ო ბ ს ე რ ვ ა ც ი ა I.

ავადმყოფი 26 წლის ყმაწვილი კაცი ნ. კ. მოსკოვში ყოფნის დროს
1917 წ. იანვრის თვეში გამოაჩნდა პირიდან სისხლის დენა. პროფესო-
რების შემოწმებით მას ჰქონდა მარჯვენა ფილტვის მწვერვალში თვალ-
საჩინო პროცესი ტუბერკულოზის ნიადაგზე. მაშინ ობიექტიურათ ეტ-
ყობოდა: მიყრუებული ხმა მარჯვენა ფილტვის მწვერვალთან, მკვრივი
სუნთქვა გაძლიერებული ამოსუნთქვით.

პროფესორის რჩევით ის სასწრაფოთ გამოემგზავრა საქართველოში
და რამოდენიმე ხნით დარჩა ტფილისში, მაგრამ ავადმყოფმა ტფილისის
ჰაერი ვერ აიტანა. ხშირად სიცხეს აძლევდა. ტფილისში კიდევ გაუ-
მეორდა პირიდან სასტიკი სისხლის დენა მაღალი სიცხით და ერთი
თვით ლოგანათ ჩავარდნათ. ექიმების რჩევით ავადმყოფმა დასტოვა ტფი-
ლისი და გადავიდა გურიაში საცხოვრებლათ, სადაც თან და-თან უფრო
ცუდათ ხდებოდა. ღამ-ღამობით ოფლი დაუწყო და საოცრათ გახდა.
საღამოობით ხშირათ სიცხეს აძლევდა.

ავადმყოფმა ისარგებლა ბახმაროს სეზონით 1917 წელში, ბახმარო-
ზე ის თვის გრძნობდა ძლიერ სუსტათ. რამოდენიმეჯერ ნახველში ჰქონ-
და სისხლი. პატარა გავლის შემდეგ სიცხე მატულობდა. ავადმყოფს
ხშირად ემჩნეოდა გულის ფრიალი სასტიკი სისხლ-ნაკლებობის ნიადაგ-
ზე და ნახველს საკმარისად აძლევდა. ავადმყოფმა პირვილი სეზონის
შემდეგ დიდათ მოიკეთა: წონაში საგრძნობლათ მოიმატა, ოფლიანობა
ღამით აღარ ემჩნეოდა და დაბრუნდა ოზურგეთში.

შემდეგ ჩან ისარგებლა ბახმაროს სეზონით 1918 წ. და 1919
წელში და ავადმყოფი კლინიკურად სრულიად მორჩა, ფილტვის მწვერ-
ვალის სიკატრიზაცია მოხდა, ჩვეულებრივ მუშაობას მოჰკიდა ხელი და
1919 წლიდან დაწყებული ავადაც არ გამხდარა მძიმე ფორმის ინ-
ფლუენციით. და ან სხვა რაიმე ავადმყოფობით. ეწევა ერთობ ინტენ-
სიურ მუშაობას, მაგრამ ეს სრულიად არ მოქმედობს ცუდათ მის ჯანს

მრთელობაზე, თან-და-თან უფრო ჯანსაღათ გამოიყურება და წონაში მატულობს: ეხლა იწონის ექვს ფუთზე მეტს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბახმაროს ჰაერი ახდენს იშვიათ გავლენას არა მარტო იმ შემთხვევაში, როდესაც ფილტვის ერთ მწვერვალშია დაწყებული პროცესი. ჩვენ გვქონდა ბევრი შემთხვევა, როდესაც ავადმყოფობა არ იყო ახალი და ფილტვების ორთავე მწვერვალში არსებობდა პროცესი და ავადმყოფს ეძინებოდა ისეთი ნიშნები, რომლებიც ნათლათ ჰყოფდნენ, რომ ავადმყოფობა პირდაპირ გადადიოდა მეორე პერიოდში, მაგრამ ასეთ ავადმყოფებზეც, ვიმეორებთ, ბახმაროს ჰაერი ახდენდა იშვიათ გავლენას.

ყოველივე გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლათ, აქ უნდა აღინიშნოს შემდეგი: ასეთ შემთხვევებში ბახმაროს ჰაერი ერთი დაკვრით ვერ მოქმედობს. ხშირად ასეთი ავადმყოფები პირველათ ბახმაროზე ამოსვლისას უფრო ცუდათ ხდებიან და ლოგინათ ვარდებიან, აქვთ აგრეთვე მაღალი სიცხე. არის ისეთი შემთხვევებიც კი, რომ აღნიშნული კატეგორიის ავადმყოფები პირველი სეზონით არ არიან კმაყოფილნი. მაგრამ ხედავთ, მეორე სეზონში ეს ავადმყოფები ისევ ამოსულან ბახმაროზე და რომ ეკითხებით მათ, თუ როგორ გრძნობენ თავს, ისინი გიპასუხებენ, რომ პირველ სეზონში მათ თვალსაჩინო გავლენა ვერ შეამჩნიეს, მეორე სეზონში კი უფრო დიდ გავლენას ატყობენ.

იგივე ავადმყოფები ამოდინ ბახმაროს მესამე სეზონში ბევრათ უფრო მოკეთებული და შემდეგ ისინი ჩვეულებრივ ცხოვრებას კიდებენ ხელს და ცხოვრების ბრძოლაში ჩათრეულნი ველარც კი ახერხებენ ბახმაროზე კიდევ წასვლას, მაგრამ მათი ფილტვები იმდენათ მაგრდება, რომ მათთვის შესაძლებელი ხდება ცხოვრებისათვის საჭირო ენერჯის დახარჯვა, მხოლოდ ხან-და-ხან თუ სარგებლობენ ბახმაროს სეზონით, როდესაც თავს განსაკუთრებულ სისუსტეს შეატყობენ. ასეთ შემთხვევებში ხშირად ხდება, რომ ავადმყოფი კლინიკურათ რჩება და ფილტვების ორივე მწვერვალის სიკატრიზაცია ხდება.

რაც შეეხება განვითარებულ, მეორე პერიოდში მყოფ ავადმყოფებს, აქ რასაკვირველია ბახმაროს ჰაერს არ შეუძლია ისეთი გადამკრელი გავლენა მოახდინოს, როგორც პირველ პერიოდში, მაგრამ ჰაერის გავლენით მდგომარეობა საგრძნობლათ უმჯობესდება: სიცხე კლებულობს და ნორმალურიც ხდება, თუ ავადმყოფი სრულ ჰიგიენურ ცხოვრებას ეწევა, მადა მატულობს, ავადმყოფი წონაში საგრძნობლათ მატულობს, ფერი ბევრათ უკეთესი ედება და საერთოდ ავადმყოფი ბევრათ უფრო ცოცხლდება. ფილტვებში მდგომარეობა უმჯობესდება და ყოველ შემთხვევაში ფილტვების დაზიანება წინ აღარ მდის: პროცესი ჩერდება და ხან-და-ხან ბახმაროს სასწაულისებური გავლენით ფილტვები ი საოცარი ცვლილებები ხდება და ავადმყოფი კლინიკურად რჩება.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ დროებით მაინც პროცესი ფილტვებში მიდუნებულია: თითქოს კოხის ჩხირებმა დაჰკაჩვეს თავისი გავლენა სხეულზე.

ამ პროცესის მიდუნების ხანგრძლივობა დამოკიდებულია ორგანიზმის რეაქციაზე. აქ ნიადაგს აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ავადმყოფის მომავლისათვის: რამდენათ ავადმყოფობამდის ძლიერი იყო ორგანიზმი და რამდენათ მასში მეტი იყო სიცოცხლის ენერგია, რამდენათ სხეული ავადმყოფობამდის დაავადებული არ იყო ან შთამომავლობის ნიადაგზე (შთამომავლობითი ტუბერკულოზისადმი მიდრეკილება) ან სხვა სენის ნიადაგზე, იქნებ ორგანიზმს მეტი შანსები აქვს ავადმყოფობა სძლიოს და კლინიკურათ მოარჩეს.

თავის-თავად ცხადია, რომ ასეთ გავლენას ბახმარო ასეთ ფრიად მძიმე ავადმყოფებზე მაოლოდ და-მხოლოდ რამოდენიმე სეზონის განმავლობაში ახდენს.

ო ბ ს ე რ ვ ა ტ ი ა II.

ავადმყოფი, 17 წლის მოწაფე ქალი ა. ი. უკვე 1919 წლიდან ემჩნეოდა მარჯვენა ფილტვის მწვერვალში პროცესი. დრო გამოშვებით უშვებოდა პარიდან სისხლის დენას სიცხის მომატებით და ლოგინათ ჩავარდნით. ამასთან ავადმყოფს ემჩნეოდა ისტერიის ნიშნები, ვინაიდან დედა იყო შეპყობილი ისტერიით და მამა ჰყავდა ლოთი. ავადმყოფს მარჯვენა ყბის ქვეშ ერთობ გაღიძვებული ჰქონდა ჯირკვლები.

მაუხედავათ იმისა, რომ ექიმობა, მოვლა და კლება განსაკუთრებული ჰქონდა, ავადმყოფი თან-და-თან უაჩესად ხდებოდა: ის ერთობ გახდა, სასტიკი სისხლ-ნაკლებობა ეტყობოდა. ხშირად საღამოობით სიცხე მომატებული ჰქონდა 37,0°-ს, ხან 38°. ხველამ საგრძნობათ მოუმატა და ღამით ოფლიანობა დაუწყო. ავადმყოფს აგრეთვე ხან-და-ხან სასტიკი გულის სისუსტე ეტყობოდა, პირიდან სისხლის დენის ტენდენცია ერთობ ძლიერი ჰქონდა.

სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო ავადმყოფი დაღბანს ბახმაროზე ვერ წაიყვანეს. ამასთან ბევრა ექიმების აზრით არ იყო სასურველი ავადმყოფის ასეთ მაღალ აგარაკზე წასვლა, როგორც ბახმაროა, სადაც ექიმების აზრით შესაძლებელი იყო ავადმყოფს პირიდან სასტიკი სისხლის დენა გამოჩენოდა.

1922 წელს ივნისის თვეში მე კიდევ ვინახულე ავადმყოფი. ეხლა კი პროცესი ფილტვებს ორივე მწვერვალში იყო. ამასთან ავადმყოფს სასტიკი ბრ აზიტი ჰქონდა და სიცხეს აძლევდა საღამოობათ 38°, ხან 39°. ავადმყოფი ერთობ გამხდარი იყო, ხველა, რასაკვირველია სასტიკი ჰქონდა. ხიხინი ბლომათ ემჩნეოდა, განსაკუთრებით მარცხნით და

ნათელი იყო, რომ ავადმყოფს თუ კლიმატიური ექიმობა უშველიდა
თორემ სხვა ყოველსავე ენერგიულ ექიმობას და განსაკუთრებულ
ბას აღარ შეეძლო რაიმე საგრძნობი გავლენა მოეხდინა ავადმყოფის
მდგომარეობაზე. ავადმყოფობა პირდაპირ გადადიოდა მეორე პერიოდში.

ჩემის დაყინებით მოთხოვნით, ავადმყოფი გაგზავნილ იქნა ბახმა-
როზე 1922 წლის სეზონში. ბახმაროზე ხშირად ვნახულობდი ავად-
მყოფს. ამოსვლის შემდეგ პირველ დღეებში მალალი სიცხე მისცა და
მუცელში სასტიკი აშლილობა დაეტყო, მაგრამ სათანადო წამლო-
ბით და ჰაერის გავლენით ავადმყოფმა მოიკეთა და შემდეგ სეზონის ბო-
ლომდის ასეთი ავად არ გამხდარა. ბახმაროზე არც ერთხელ ავადმყოფი-
სათვის პირიდან სისხლის დენა არ უქნია.

უკანასკნელათ ვინახულე ავადმყოფი ბახმაროდან დაბრუნების ერთი
თვის შემდეგ და მდგომარეობა საოცრად შეცვლილიყო: წონაში მოე-
მატნა 13 გირვანქა, ფერი კარგი ჰქონდა, ღონე და მადა ერთობ კარგი.
სიცხეს სრულიად აღარ აძლევს. ფილტვებში ერთობ დიდი ცვლილებე-
ბი მომხდარა, ცხადია რომ ფილტვების ორივე მწვერვალის სიკატრიზა-
ცია უკვე მტკიცე საფუძველზე არის დამდგარი. ავადმყოფს ხიხინი სრულ-
ლიად აღარ ემჩნევა. სიყრუე მწვერვალებთან თვალსაჩინოთ ნაკლებია.
ყბებს ქვეშ ჯირყვლებს თვალსაჩინოთ დაუკლია. ერთი სიტყვით სრულ-
ლიად დაავადებულს და უღმობელი სენის მსხვერპლათ გამხდარ ორგა-
ნიზმს თითქოს ფერი უცვლია: სიკვდილის გზა სიკოცხლის გზათ შეც-
ვლილა და სრული იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ თუ ავადმყოფი კიდევ
ბახმაროს სეზონით ისარგებლებს და ჰიგიენურ ცხოვრებას გაყვება,
კლინიკურად სრულიად მოჩვენა და ფილტვების ორივე მწვერვალის
სიკატრიზაცია სრულიად დამთავრდება. ისე ვხვალ ავადმყოფი მოჩვენ-
ნილათ გრძნობს თავს. ავადმყოფმა კიდევ ისარგებლა ერთი სეზონით და
ვხვალ კლინიკურათ მოჩვენილათ უნდა ჩაითვალოს.

მ ბ ს ე რ ვ ა ტ ი ა III.

ავადმყოფი 22 წლის ყმაწვილი კაცი ს. ა. პირველათ გახდა ავათ
1917 წელში ბათომში სამსახურის დროს და მოთავსებულ იქნა ბათო-
მის სამხედრო გოსპიტალში. გაცივების შემდეგ იგრძნო ჭვალები და
ემჩნეოდა ინტერმეტრიული სიცხე დილით 37°, საღამოს 39°, ხან 40°.
ხან-დღ-ხან მალალი სიცხე დილით ჰქონდა ავადმყოფს. ორჯერ გასინ-
ჯულ იქნა სისხლი და მალარიის პლაზმოდები არ აღმოჩნდა. ავად-
მყოფი ერთი თვის შემდეგ გადაყვანილ იქნა ბათომის ქალაქთა კავ. სა-
ავადმყოფოში. მესამე დღეს გადაყვანის შემდეგ ექიმებმა აღმოაჩინეს მარ-
ჯვნივ წყლიანი პლევრიტი, რომელიც, უნდა ვიფიქროთ, წელი ნაბიჯით
ვითარდებოდა და, როგორც ავადმყოფობის შემდეგმა მსვლელობამ დაამ-
ტკიცა, იყო ტუბერკულოზის ნიადაგზე. ორჯერ გამოუღეს წყალი

ავადმყოფს სულ 1000,0. დარჩენილი წყალი თავის-თავად დაშრა და
ლოვეებით ორი თვის განმავლობაში, მაგრამ ავადმყოფი თან
სუსტდებოდა, მიუხედავად წყლის დაშრობისა.

1917 წელს სექტემბრის თვეში ავადმყოფი მეჩვენა მე ქალაქ ოზურ-
გეთში და მას ემჩნეოდა პროცესი ფილტვის მარჯვენა მწვერვალში და
პლევრის ნიშნები მარჯვნივ, წყალი კი აღარ ჰქონდა, სალამობით
სიცხე მატულობდა, გვერდში სასტიკი ტკივილი ჰქონდა მარჯვნივ. სა-
ერთოდ დიდი სისუსტე ემჩნეოდა. ავადმყოფი დიდად გამხდარი იყო.
ავადმყოფი 1918 წლის სეზონში ჩემის რჩევით წავიდა აგარაკ ბახმარო-
ზედ. დარჩა აგარაკზე 45 დღე და დიდად მოიკეთა: გვერდის ტკივილე-
ბი აღარ ჰქონდა. ბახმაროზე წასვლამდის მარჯვნივ გვერდზე თვალსაჩი-
ნო ჩაზნექილობა ეტყობოდა ფილტვის აპკის ნაწილობრივი შეზრდის
ნიადაგზე. ბახმაროზე ექიმობას შემდეგ კი მარჯვნივ ჩაზნექილობა თით-
ქმის აღარ ემჩნეოდა.

1919 წ. იანვარში გახდა ავად ინფლუენციით. ინფლუენციის შემ-
დედგ ავადმყოფობს ხშირათ აძლევდა სიცხეს. რამოდენივე ხნის შემ-
დეგ ავადმყოფს გამოაჩნდა პარტახტიანი ტიფი. ავადმყოფობა დაი-
წყო პირიდან სასტიკი სისხლის დენით. სათანადო ექიმობით
და ჯანსაყურებულის მოვლით ავადმყოფმა პარტახტიანი ტიფი გადაი-
ტანა. ტიფის შემდეგ ავადმყოფი ძლიერ სუსტათ იყო და თან-და-თან
უფრო ცუდათ ხდებოდა. ფილტვის მეორე მწვერვალში გამოაჩნდა
პროცესი. ავადმყოფს სასტიკათ ახველებდა და ნახველს ბლომათ აძლევ-
და. ღამით ოფლი ჰქონდა. ნახველის გასინჯვამ აღმოაჩინა კოხის ჩხი-
რები. ავადმყოფი ხელმეორეთ გაემგზავრა 1919 წ. სეზონში აგარაკ
ბახმაროზე და დარჩა იქ ორი თვე. ბახმაროს ჰაერის გავლენა ერთობ
დიდი იყო: ავადმყოფმა საოცრათ მოიკეთა.

ბახმაროდან დაბრუნებისას ავადმყოფი ისე კარგად გრძნობდა თავს,
რომ ტფილისში გაემგზავრა სამსახურისათვის. მაისის თვემდის კარგათ
იყო, მაგრამ მაისის პირველ რიცხვებში გახდა ავად მუცლის ტიფით და
ექიმობდა ქალაქის საავადმყოფოში. იქ დარჩა ერთი თვე, შემდეგ გადა-
ყვანილ იქნა მთავარ საავადმყოფოში და იქ დარჩა თვე ნახევარი. შემ-
დეგ გამოემგზავრა ოზურკეთში ივლისის ბოლო რიცხვებში.

ბახმაროზე წასვლა უკვე გვიან იყო და ავადმყოფიც ერთობ სუსტათ
იყო, ამის გამო ჩემ მიერ გაგზავნილ იქნა ავადმყოფი სოფელ ვაკიჯვარ-
ში (ბახმაროდან ბარში ჩასვლისას პირველი სოფელი) ავადმყოფი თან-
და-თან უფრო სუსტათ გრძნობდა თავს. აგრეთვე დაეტყო კუჭის და
ნაწლევების მოშლილობა. ხშირი სიცხეს აძლევდა, ახველებდა, ღამით
ოფლიანობა ისევ დაუწყო. ავადმყოფი ენერგიულათ ექიმობდა, მაგრამ
თან-და-თან უფრო ცუდათ ხდებოდა. მდგომარეობა ერთობ სერიოზუ-
ლი შეიქმნა და ვინაიდან ბახმაროს სეზონი გასული იყო, მე ვურჩიე

სოხუმი, მაგრამ ავადმყოფმა, ოჯახური მდგომარეობის გამო, ვერ
 ხერხა იქ წასვლა და ბახმაროს უცდიდა. ძლიერ დაიკლო, სიცხეს
 ქმის ყოველდღე აძლევდა 37,5 ხან 38°. ზამთარში ავადმყოფი უფრო
 ხშირათ იწვა. ორივე ფილტვის მწვერვალებში და განსაკუთრებით მარ-
 ცხნით მოვლენები გაძლიერდა. ხველამ მოუმატა და ცხადი იყო, მეორე
 პერიოდი იწყებოდა.

ავადმყოფმა ისარგებლა ბახმაროს 1921 წლის სეზონით. დარჩა
 აკარაკზე ორი თვი კარგ მატერიალურ პარობებში და ეხლა კი ბახმა-
 როს ჰაერში გადამჭრელი გავლენა მოახდინა ავადმყოფის ფილტვებზე.
 კარგი ხნიდან ფილტვების მწვერვალებში დაწყებული სიკატრიზაცია, რომ-
 მელიც ერთობ შეფერხებული იყო ტიფებით, დამთავრდა. წონაში ავად-
 მყოფმა დიდათ მოიმატა, შადა და ლონე კარგი აქვს, სიცხეს სრულიად
 აღარ აძლევდა, ოფლიანობაც არ ეჩნეოდა და არც ახველებდა, ავად-
 მყოფი სრულიად მორჩენილად გრძნობდა თავს. შემდეგ ბახმაროს სეზონ-
 ით აღარ უსარგებლია. სრულიად მორჩენილად გრძნობს თავს. ჩვეუ-
 რებრივ ცხოვრებას ეწევა, ნახველში კოხის ჩხირები უკვე აღარ მოე-
 პოვება. პლევრიტის ნიშნები თითქმის აღარ ეჩნევა. თავის-თავად ცხა-
 დია, რომ ავადმყოფს ტიფები არ გადაეტანა, ფილტვების მწვერვალებში
 სიკატრიზაცია ბევრათ უფრო ადრე მოხდებოდა ბახმაროს ჰაერის
 გავლენით.

მ ბ ს მ რ ვ ა ც ი ა IV.

ავადმყოფი დაახლოვებით 40 წლის ი. გ. ლოთი. პირველათ გახდა
 ავად 1918 წ. ხშირათ ემართებოდა ბრონხიტი ავადმყოფს ემჩნეოდა
 ფილტვების ორივე მწვერვალში პროცესი, ამასთანავე ეტყობოდა ღვიძ-
 ლის სერიოზული ავადმყოფობა ლოთობის ნიადაგზე. ავადმყოფი ერ-
 თობ სუსტათ გრძნობდა თავს. სათანადო ექიმობის შემდეგ ის გაგზავნილ
 იქმნა ჩემ მიერ ბახმაროზე.

ბახმარომ თვალსაჩინო გავლენა მოახდინა ავადმყოფზე, ბრონხიტის
 მოვლენები უფრო შესუსტდა, მაგრამ ნიადაგი ტუბერკულოზის განვი-
 თარებისათვის, როგორც ლოთის სხეული, ერთობ დიდი იყო და ამის
 გამო თავიდანვე ეტყობოდა ტუბერკულოზს პროგრესიული მსვლე-
 ლობა. ავადმყოფს ყველა შვილები ქლექით მოუკვდა. მისი ცოლიც
 შეპყრობილია ქრონიკული ტუბერკულოზით.

ავადმყოფი ხელმეორეთ წავიდა ბახმაროზე 1919 წ. სეზონში.
 ბახმაროს ჰაერში უფრო ძლიერი გავლენა მოახდინა: ხველა დიდათ ნაკ-
 ლები ჰქონდა, სიცხემაც დაიკლო. მაგრამ ცხადი იყო, რომ ფილტვების
 სიკატრიზაცია ერთობ შეფერხებული იყო შემოადნიშნული მიზეზების
 გამო. ავადმყოფი ხან მოიკეთებდა, ხან ცუდათ გრძნობდა თავს, ავად-

ყოფი მესამეჯერ გაემგზავრა აგარაკ ბახმაროზე 1920 წ. სეზონში. ხვე-
ლამ კიდევ უკლო, სიცხემაც დაიკლო.

ღვიძლის ტკივილები აღარ ჰქონდა. ავადმყოფი ჩამოვიდა ბარში, ცოტა მუშაობას მიჰყო ხელი, მაგრამ ისევ სისუსტე იგრძნო და ხველამ და სიცხემაც მოუმატა.

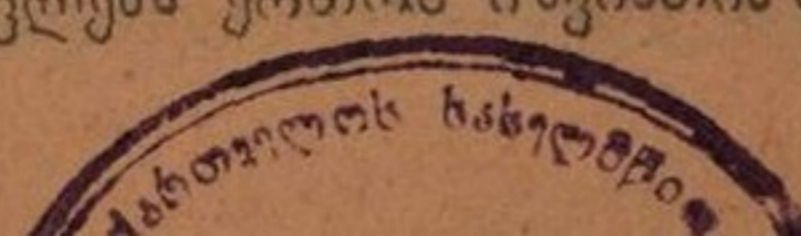
1921 წ. გაისინჯა ავადმყოფის ნახველი, აღმოჩნდა კოხის ჩხირების ერთობ დიდი რაოდენობა. ფილტვებში მოვლენები გაძლიერდა და ავადმყოფი უკვე განვითარებულ მეორე პერიოდში იყო. 1921 წ. სეზონში ავადმყოფი ისევ გაემგზავრა ბახმაროზე და დარჩა ერთი თვე. ავადმყოფმა მოიკეთა, ოფლიანობა დაეთხოვა, სიცხემ და ხველამ უკლო, მაგრამ ბარში ჩამოსვლის შემდეგ ხშირად მდგომარეობა უარესდებოდა.

ავადმყოფი კიდევ გაემგზავრა ბახმაროზე 1922 წ. სეზონში და ეხლა კი უფრო საგრძნობლათ მოიკეთა, ხველა ნაკლები აქვს, სიცხე ხშირად ნორმალური აქვს, მაღა და ღონე უკეთესი აქვს. ფილტვების ზემო ნაწილებთან ემჩნევა დიდი სიყრუე, მარცხენა ფილტვში ხშირათ ემჩნევა სველი ხიხინი, ნახველში კოხის ჩხირები საკმარისად მოეპოება. როგორც ჩანს, ავადმყოფი კლინიკურად სრულიად არ არის მორჩენილი, მაგრამ შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ თუ ავადმყოფი სისტემატიურად ბახმაროზე ივლის, რამოდენიმე წელს იკოცხლებს. თავისთავად ცხადია, რომ აღნიშნულ ავადმყოფს ბახმაროს ცხოველ-მყოფელი ჰაერის გავლენა არ ჰქონოდა, დიდი ხნიდან თავისი უღმობელი სენის მახვერბლი შეიქნებოდა.

ეს ობსერვაცია მიგვაჩნია ჩვენ საინტერესოთ იმ მხრით, რომ როდესაც ავადმყოფის ორგანიზმი სრულიად დაავადებული არის სხვა მიზეზებით, როგორც მაგ. ამ შემთხვევაში სასტიკი ლოთობით და ღვიძლის ფრიდ სერიოზული ავადმყოფობით და, როდესაც ამის გამო სხეული ვერაფრითარ წინააღმდეგობას ვერ უწევს ტუბერკულოზს, ფილტვების მწვერვალების სიკატრიზაცია თუმცა იწყება, მაგრამ სიკატრიზაციის დამთავრება შეუძლებელი ხდება. ბახმაროს ჰაერის გავლენით მხოლოდ-და-მხოლოდ პროცესი დროებით ჩერდება და ტუბერკულოზი დებულობს ე. წ. სტაციონარულ ფორმას (forme stationnaire de Bard.)

ფილტვების ტუბერკულოზის შემდეგ ბახმაროს ჰაერს დიადი გავლენა აქვს ფლტვის აპკი (Pleuritis) და მუცლის აპკის (Peritonitis) ტუბერკულოზზე. ეგრედ წოდებული მშრალი პლევრიტი ტუბერკულოზის ნიდაგზე საოცარი სისწრაფით რჩება ბახმაროს ჰაერის გავლენით და ანატომიურათ ერთობ სუსტ ნაშთებს სტოვებს. ასეთი შემთხვევებში ისეთი ხშირია და ბანალური, რომ ჩვენ ზედმეტათ მიგვაჩნია მესამე ობსერვაციის შემდეგ კიდევ განსაკუთრებული ობსერვაციის აღსუსხვა, მაგრამ, ვინაიდან ბახმაროს ჰაერის გავლენა ერთობ იშვიათია მუცლის აპკის ტუ-

65.882

ბერკულოზზე (peritonitis tuberculosa), ჩვენ მოგვყავს სათანადო
ვაცია.

ო ბ ს მ რ ვ ა ტ ი ა V.

ავადმყოფი ახალგაზრდა ქალი 18 წლის ა. დ. 1920 წ. ოქტომბრის თვეში ავადმყოფს ემჩნეოდა გაცივების შემდეგ სასტიკი მუცლის ტკივილები და მაღალი სიცხე: დილით 38° , საღამოს 40° . პირველ ხანებში ჰქონდა ღებინება, მუცელში შეკრულობა და გულის მოშლილობა. ხან და-ხან მუცელი ერთობ გამაგრდებოდა და ავადმყოფი გრძნობდა სასტიკ ტკივილებს. ავადმყოფს სრულიად არ ჰქონდა მაღა და იძულებული იყო სასტიკი დიეტა დაეცვა, ვინაიდან წინააღმდეგ შემთხვევაში ავადმყოფი დიდ ტკივილებს გრძნობდა მუცელში და მუცელი ერთობ წამოებერებოდა.

ავადმყოფი შემოვიდა ოზურგეთის სამაზრო საავადმყოფოში 1921 წ. იანვარში და დარჩა 36 დღე. ავადმყოფის მდგომარეობა თან და თან უფრო ცუდი ხდებოდა, მიუხედავად ენერგიული ექიმობისა. სიცხემ მიიღო ცვალებითი ხასიათი: დილით $36^{\circ}, 5$ ან 37° , საღამოს 39° , ხან 40° . რამდენჯერმე დანიშნული იქმნა ექიმების კონსილიუმი. ავადმყოფის ობიექტიური მდგომარეობა ასეთი იყო: მუცელზე ხელის დაჭერის დროს ავადმყოფი ყველგან გრძნობდა სასტიკ ტკივილებს. ხან და-ხან მუცელი საოცრად გამაგრდებოდა და ტკივილებს ხშირად ეტყობოდა პაროქსიზმი. მუცელი თვალსაჩინოდ წამოებრილი ჰქონდა, წყლის ნიშნები არ ჰქონდა. მუცლის სასტიკი შეკრულობა ემჩნეოდა, ხშირად გულის რევა და ხან-და ხან ღებინება ჰქონდა. ფილტვებში განსაკუთრებული აქტიური პროცესი არავითარი არ ეტყობოდა, გულის საოცარი მოშლილობა ჰქონდა და მაჯა ერთობ ჩქარებული. მარჯვენა ყბის ქვეშ ემჩნეოდა გდიდებული ჯირყვლები. ელენთა ნორმალური იყო. მრავალჯერ გასინჯულ იქნა სისხლი, მაგრამ პლაზმოდები არ აღმოჩნდა. მრავალჯერ ნახ ელის გასინჯვამ არ აღმოაჩინა კოხის ჩხირები. დასმულ იქმნა დიაგნოზი: **მუცლის აპკის ანთება ტუბერკულოზის ნიადაგზე (peritonitis tuberculosa)**. ზოგიერთი ექიმის აზრი იყო, რომ ავადმყოფობა მიიღებდა **მსწრაფმავალი ქლექის ხასიათს (granulie)**.

ავადმყოფი გამოიწერა საავადმყოფოდან და შემდეგ ისევ დაბრუნდა საავადმყოფოში აპრილში და დარჩა 15 დღე. მდგომარეობა თან და თან უფრო ცუდი ხდებოდა. ჩემის დაქინებით მოთხოვნით ავადმყოფმა იკნისის თვე გაატარა სოფელ ვაკიჯვარში და ივლისის დასაწყისში ავადმყოფი ავიდა ბახმაროზე და ყოველსავე წამლობას თავი დაანება. სარგებლობდა მხოლოდ ჰაერით და დარჩა 15 აგვისტომდე. ავადმყოფის მდგომარეობა საოცრათ შეიცვალა: წონაში მოიმატა 17 გირვ. ტკივილები მუცელში სრულიად აღარ ჰქონდა და მუცელიც დაბილდა, სი-

ცხე სრულიად ნორმალური ჰქონდა, ღონე და მადა დიდათ მოეძვრა ერთი სიტყვით ავადმყოფში სრული მეტამორფოზა მოხდა და ავადმყოფი სრული იმედით, რომ სამუდამოთ შორჩა, გაემგზავრა თავის სოფელში და ჩვეულებრივ მუშაობას და ცხოვრებას მიჰყო ხელი და შემდეგ არც შეუბრუნებია.

1922 წ. სეზონში ყოფილი ავადმყოფი კიდევ იყო ამოსული ზახმაროზე, სადაც მე ვინახულე Status praesens: სიმსუქნე სრულიად საკმარისი, ფერა ძლიერ კარგი, მუცლის ტკივილები და სიმაგრე სრულიად არ ემჩნევა, საქმელს სრულიად არ ერიდეა და ყველა საქმელს კარგათ ინელებს. მარჯვენა ყის ქვეშ ემჩნევა კიდევ გადიდებული ჯირყვლები, თუმცა დიდათ დაკლებული. უნდა აღინიშნოს, რომ ავადმყოფის დედა მოკვდა ნაწლავების ტუბერკულოზით. ყოფილი ავადმყოფი სრულიად მოჩინილათ გრძნობს თავს და ჩვეულებრივ ცხოვრებას ეწევა და ამისათვის სათანადო ძალღონეც შესწევს. ის ექიმი, რომელსაც ის ავადმყოფობის დროს უნახავს და ეხლა ნახავს, თავის თვალებს ვერ დაუჯერებს.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ზახმარო საერთოდ ტუბერკულოზის სასტიკი მტერია და მართლაც კლინიკური დაკვირვებები ამას სავსებით ამართლებენ. ერთობ გასაკვირია ზახმაროს ჰაერის შესამჩნევი გავლენა ქირურგიულ ტუბერკულოზზეც კი.

ო ბ ს მ რ ვ ა ტ ი ა VI.

ავადმყოფი, დაახლოვებით 32 წლის ა. გ. 1921 წ. თებერვლის თვეში გამოაჩნდა მარჯვენა სასქესო ჯირყვალის სიმსივნე, რომელიც ავადმყოფს ცოტათი უწინაც ემჩნეოდ, მაგრამ ყურადღებას არ აქცევდა. უკანასკნელ ხანებში ავადმყოფს საოცრათ მოუმატა ტკივილებმა და მან, სხვათა შორის, აღიჭურვა ყურადღება მიექცია თავის ავადმყოფობისათვის.

იმავე წლის მარტის რაცხვებში ავადმყოფი შემოვიდა ოზურგეთის სამაზრო საავადმყოფოში და მას უმთავრესად ექიმობდა ქირურგი. მე მისი ნახვა მიხდებოდა სხვათა შორის. Status praesens: საერთო კვატა ცუდი, ერთობ ფერ-მიხდელი. დილით სიცხე 37°, საღამოობით 38°, ხან 39° აღწევდა. მისით მოძრაობა ავადმყოფს სრულიად არ შეუძლია: ყოველთვის საჭიროებს მომვლელს. ტყობა მარჯვენა სასქესო ჯირყვალის დიდი სიმსივნე; ქირურგმა მარჯვენა სასქესო ჯირყვალს საინჯი ნემსი გაუკეთა და აღმოაჩინა ჩირქი, რომელმაც, გაჭრის შემდეგ, ბლომათ დაიწყო დენა. სასქესო ჯირყვალის ზემო ნაწილში ავადმყოფს აღმოაჩინდა წყალი. ჩირქის ლაბორატორიაში გასინჯვამ კოტის ჩხირები არ აღმოაჩინა, მაგრამ არც სხვა მიკრობები.

ავადმყოფი დიდხანს დარჩა საავადმყოფოში (სამი თვე) და ყოველ
დღიურათ ქრილობას უზვევდენ, მაგრამ ჩირქი მაინც საკმარისად მო-
დიოდა და ავადმყოფის მდგომარეობა უფრო და უფრო ცუდი ხდებო-
და: ავადმყოფი საოცრად გახდა, მუცელში სასტიკი ტკივილები დაუწყო,
როგორც გამოიჩვენა Colitis ნადაგზე. ქრილობის აღივას ტკივილები
კიდევ ჰქონდა, პრასტატა ერთობ გადიდებული ჰქონდა და დეფეკაცია
ავადმყოფს საშინლათ სტანჯავდა. ერთი სიტყვით ავადმყოფის მდგომარ-
ეობა სულ უკან-და-უკან მიდიოდა, მაუხუდავით მრავალ-გვარი ენერ-
გიული ექიმობისა. უკანასკნელ ხანებში ხან-და-ხან ნახველში სისხლიც
ეროდა. ავადმყოფს სიცხე უკანასკნელათ მუდმივათ ჰქონდა დაახლოვებით
38°. ქირურგმა უჩიო მარჯვენა სასქესო ჯირყვალის კისტაცია. მხო-
ლოდ ავადმყოფი იმდენათ დასუსტებული იყო, რომ ოპერაციის გაკე-
თებაზე ქირურგმა ბოლოს უარი სთქვა.

ექიმების რჩევით ავადმყოფი პირდაპირ საავადმყოფოდან გაემგზავ-
რა ბახმაროზე, ვინაიდან ავადმყოფს ცოტა მოძრაობა მოემატა და რო-
გორც იყო, მოახერხა ბ. ხმაროზე ასვლა. იქ დაჰყო მთელი 1921 წ.
სეზონი კარგ მატერიალურ პირობებში.

ბახმაროდან რომ ჩამოვიდა და საავადმყოფოში მოვიდა, ექიმები
ჩვენს თვალებს არ ვუჯერებდით: ავადმყოფი სრულიად გამოცვლილი იყო,
წონაში ერთობ დიდათ მოემატნა, ფერი მშვენიერი ჰქონდა. როდესაც
გამოაკითხე, როგორი იყო ქრილობის მდგომარეობა, მან გადმომცა,
რომ ქრილობა სრულიად მოჩინა და აღარ მაწუხებსო. ჩემის რჩევით ის
კიდევ გაემგზავრა ტფილისში და ეჩვენა პროფესორ მუხაძეს, რომელ-
მაც მას უთხრა, რომ ოპერაცია საჭირო აღარ არის, ისე დიადი ყო-
ფილა ჰაერის გავლენა ა.

1922 წ. სეზონში ყოფილი ავადმყოფი ბახმაროზე იყო ამოსული
უკვე ახალ დაოჯახებულია თავს სრულიად მორჩენილად გრძნობს და
ჩვეულებრივ ცხოვრებას ეწევა.

მ ბ ხ მ რ ვ ა ც ი ა VII.

ახლოგაზდა კაცი 25 წლის გ. ვ. ავადმყოფობს 1923 წლ. პირ-
ველათ წელში იგრძნო ტკივილები, რომელიც თან-და-თან მატულობ-
და. ავადმყოფს პირველათ დაეტყო. გადაზნექილობა მარჯვნივ
(Scoliose) შემდეგ გადაიზნიქა უკან და ლოგინათ ჩავარდა. არ შეეძ-
ლო არავითარი მოძრაობა, ტკივილები სისტემატიურათ მატულობდა,
განსაკუთრებით წინ გადაწევის დროს. წელის მალეებზე ხელის დაქე-
რის დროს ავადმყოფი გრძნობდა უსასტიკეს ტკივილებს.

ავადმყოფი გაემგზავრა პროფ. ჩუხაძესთან, რომელმაც მას
საავადმყოფოში ექიმობა და მეორეი ოპერაცია.

ავადმყოფი საავადმყოფოში ექიმობაზე არ დასთანხმდა და საოცარ
რი განსაცდელით 1923 წ. სეზონში აიყვანეს ბახმაროზე. ერთ კვი-
რას იწვა და შემდეგ თან-და-თანობით წელში ღონე მოემატა და ცოტ-
ტოა სიარული დაიწყო. 15 დღის ჰაერით ექიმობის შემდეგ, 14 აგვის-
ტოს ავადმყოფი გამოცხადდა ბახმაროს საკურორტო ამბულატორიაში
სადაც ვინახულეთ შინაგან სნეულებათა კლინიკის ასისტენტი **ნ.
მახვილაძემ** და მე.

ავადმყოფი თავს გრძნობდა კარგად. ფერი უკეთესი აქვს, წონაში
საგრძნობლათ მოუმატნია, წელის ხერხემალს ეტყობა ჩაზნექილობა,
ავადმყოფი დიდათ გადაწეულია უკან. ეტყობა **ხერხემლის მალეების
დეფორმაცია და ჩაზნექილობა.**

ოქტომბერში ავადმყოფი ისევ მჩვენა მე ქალაქ ოზურგეთში. წე-
ლის მალეების მდგომარეობა საოცრათ გაუმჯობესებულიყო ბახმაროზე
ექიმობის შემდეგ: ხელის დაწოლით თითქმის ტკივილებს აღარ გრძნობდა
და ავადმყოფს მისი პირველი ავადმყოფობა **Mal de Pott** თითქმის აღარ
აწუხებდა, მაგრამ ეხლა ავადმყოფს ემჩნეოდა მარცხენა ფილტვის მწვერვალში
პროცესი **ღ ხიხინი**. ნხველის გასინჯვამ აღმოაჩინა კოხის ჩხირების მცირედი
რაოდენობა. ავადმყოფს ახველებდა და ღამით ოფლიანობა ჰქონდა,
საღამოობით სიცხე 38° , ხან 39° . ავადმყოფმა ენერგიულათ იექიმა,
უსახსრობის გამო სოხუმში ვერ წავიდა.

1924 წელს მარტში ისევ მჩვენა მე. საერთომდგომარეობა დიდათ
გაუმჯობესებულა: ავადმყოფს წონაში მოუმატნია, მარცხენა ფილტვის
მწვერვალში მდგომარეობა გაუმჯობესებულა, ხიხინი აღარ ემჩნევა, მხო-
ლოდ ემჩნევა ფრიად მკვრივი სუნთქვა. ღამით ოფლს აღარ აძლევს და
სიცხეც საღამოობით ნორმალური აქვს, ძვლების (წელის ხერხემლის მა-
ლები) მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუმჯობესებულა, თითების დაჭერით
ტკივილებს აღარ გრძნობს. მალეების დეფორმაციაც ნაკლებია და ჩაზნე-
ქილობა წელშიც ნაკლები ემჩნევა, ეტყობა დიდი ტენდენცია წელის
მალეების თან-და-თანობით უფრო გასწორებისა. ავადმყოფი საერთოდ
კარგად გრძნობს თავს.

უკანასკნელათ ავადმყოფი ოზურგეთში შემთხვევით ინახულა პროფ
ალადაშვილმა, რომელმაც დაადასტურა ავადმყოფის კლინიკურათ მორ-
ჩენა ბახმაროს ჰაერის გავლენით და დაუმატა, რომ, თუ ავადმყოფი
ბახმაროს სეზონით კიდევ ისარგებლებს და განსაკუთრებით მზის აბა-
ნოებს მიიღებს, სავსებით განიკურნება.

ეს ობსერვაცია ჩვენ მიგვაჩნია ფრიად საინტერესოდ, აღსანიშნავია,
რომ ავადმყოფის ორგანიზმი აღმოჩნდა, როგორც ფრანგები იტყვიან,

„eminemment tuberculisable“, მაგრამ წელის ხერხემლის მალეობის ტუბერკულოზი მაინც მორჩა ბახმაროს ჰაერის გავლენით. თავის ცხადია, რომ საჭიროა კიდევ შემდეგი დაკვირვებები, რომ გადაჭრით აღნიშნოს ბახმაროს ჰაერის გავლენა ძვლის ტუბერკულოზზე.

როგორც სჩანს, მზის აბანოებს ბახმაროზე, რომელსაც ჩვენ ზემოთ გაკვრით შევხებით, დიდი გავლენა აქვთ ფილტვების, ფილტვის აპკი, ჯირკვლებისა და ძვლის ტუბერკულოზზეც და აგრეთვე იშვიათი გავლენა აქვთ საერთოდ ნევროზებზე და უმთავრესად ნევრასტენიით ავადმყოფებზე. ამის გამო ჩვენ გვსურს ცოტათი შევჩერდეთ ბახმაროზე მზის აბანოების მნიშვნელობის შესახებ.

თავისთავად ცხადია, რომ მზის აბანოს მიღება ბარშიც შეიძლება, განსაკუთრებით ზღვის ნაპირას, მაგრამ მაღალ კურორტებზე და, რასაკვირველია, ბახმაროზეც, უნდა ვითქროთ, მზის აბანოებს სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ ზოგიერთ ავადმყოფთათვის.

დიდი ხანია, რაც ფილტვების პათოლოგიაში მიაქციეს დიდი ყურადღება ე. წ. იის ფერ ან სოსან მზის სხივებს, უმთავრესად ფილტვების ტუბერკულოზის ექიმობის დროს. უკანასკნელათ საექიმო ლიტერატურაში, განსაკუთრებით გერმანულში, ხშირათ არის ლაპარაკი სხვადასხვა ავადმყოფობის მზის სხივებით ექიმობაზე უმთავრესად კი მზის სხივებს ეძლევა უდიდესი მნიშვნელობა საერთოდ ტუბერკულოზის ექიმობის დროს, სადაც არ უნდა იყოს გაჩენილი ეს სენი.

ეს გასაკვირიც არ არის, თუ ჩვენ გავიხსენებთ, რომ ქირურგები ხშირად მიმართავენ მუცლის აპკის ტუბერკულოზის დროს (peritonitis tuberculosa) ოპერაციას, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ ლაპარაკომიის საშვალებით მზის სხივებს მრავლათ უშვებენ მუცლის ღრუში და რამოდენიმე ხანს ავადმყოფი (დაახლოვებით 1 წუთი) ასეთ მდგომარეობაში რჩება, შემდეგ ავადმყოფის მუცელს გაჰკერავენ და ოპერაციაც დამთავრებულია. ასეთი ოპერაციის შემდეგ ხშირად რჩება ავადმყოფი. აქედან ცხადია, თუ რა ძლიერი გავლენა ჰქონია მზის სხივებს ტუბერკულოზზე. თავის თავად ცხადია, რომ ფილტვების და ფილტვის აპკისათვის (პლევრა) ასეთი ოპერაცია შეუძლებელია, მაგრამ მზის სხივები მაინც ახდენენ დიდ გავლენას აღნიშნული ორგანოების ტუბერკულოზზე.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბახმაროს, როგორც მაღალი მთის ჰაერში მრავლათ უნდა იყოს ე. წ. იის-ფერი, ანუ სოსანი სხივები და აგრეთვე ე. წ. პირდაპირი სხივები, მაშინ უნდა ვითქროთ, რომ ბახმაროს მზის სხივებს ერთობ იშვიათი გავლენა ექნება ტუბერკულოზზე და ნევროზებზე და შეიძლება ბევრ სხვა ავადმყოფობაზე, მაგრამ სხვა ავადმყოფობის შესახებ, სამწუხაროდ, ჩვენ პირადი დაკვირვებები არა გვაქვს.

ჩვენის დაკვირვებების თანახმად, ზემოაღნიშნული თეორიული ცნობები საფუძვლიან მართლდება ბახმაროზე.

სამეცნიერო ექსპერიმენტი 1922 წ. სეზონში პრაქტიკა. აღნიშნული და გოგინძის მეთაურობით მოაწყო ბახმაროზე მზის აბანოს მისაღებად სათანადო შენობა. წარმოადგენლია ის ენტუზიაზმი, რომელიც ეჩინებოდა ავადმყოფებს მზის აბანოს მიღების დროს.

იშვიათ სურათს წარმოადგენენ ავადმყოფები, რომლებიც მრავლად წვანან თავიანთ ლოგინებზე და ექიმის ხელმძღვანელობით მზის აბანოს ღე უღობენ. ძალაუფლებურათ გრძნობს ადამიანი ბახმაროს მზის ძლიერ მოხსნის გავლენას და ნათლათ კითხულობ ავადმყოფების სახეებზე იმ დიად ამედებს, რომელსაც ისინი ამყარებენ მზის სხივებით ექიმობაზე და მართლაც ხშირად არ უმტყუნდებთ მათ იმედი.

განსაკუთრებით მზის აბანოები მძლავრ გავლენას ახდენენ ფილტვის ტუბერკულოზით ავადმყოფზე. აგრეთვე **მშრალი პლევრიტი (pleuritis sicca)** ტუბერკულოზის ნიადაგზე ჩქარის ტემპით რჩება. იშვიათ გავლენას ახდენს მზის აბანოები მუცლის აპენდიციტიზე. უნდა ვითქვოდეთ, რომ მზის აბანოს ძლიერი გავლენა აქვს ძვლის ტუბერკულოზზე, როგორც ზემოთ აღნიშნეთ ხერხემლის მალეების ტუბერკულოზის ექიმობის გამო.

სამწუხაროდ სხივებით ექიმობის საკითხი ბახმაროზე ჯერ-ჯერობით საფუძვლიან გამორკვეული არ არის, მაგრამ თუ მართალია ის დებულება, რომ მზის სხივებით ექიმობას უდიდესი მომავალი აქვს, როგორც ბუნებრივ სამკურნალო საშუალებას, ჩვენ ღრმად გვწამს, რომ ამ დებულების ერთი ბრწყინვალე დემონსტრაცია მომავალში აგარაკი ბახმარო დარჩება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბახმაროს ჰაერს შესაძინევი გავლენა აქვს სხვა-და-სხვა ავადმყოფობაზე, როდესაც ჩვეულებრივთ სხვა კურორტების გავლენა მკაფიოდ გამოიხატება მხოლოდ ერთ რომელსამე ავადმყოფობაზე, ბახმაროს ჰაერს უდიდესი გავლენა აქვს ქრონიკულ მალარიასზე და **ცუდი თვისების მალარიასზე (malaria perniosa)**, აგრეთვე **ტროპიკულ მალარიის ფორმაზე** რადენ გულის, იმედ დაკარგულს მალარიის გამო, მიუღია განკურნება ბახმაროს ცხოველმყოფელ ჰაერის გავლენით! ასეთი შემთხვევები იმდენათ ხშირია და ბანალური, რომ ჩვენ თითქმის ზედმეტათ მიგვაჩნია ობსერვაციების აღნუსხვა. აღნიშნავთ მხოლოდ ორიოდეს.

ო ბ ს მ რ ვ ა ტ ი ა VIII.

ავადმყოფი დაახლოვებით 40 წლის ი. შ. არის დიდი ხანა შეპყრობილი ცუდი თვისების მალარიით და გულის სასტიკი მოშლილობა

ბით. პულსი 150, ელენთა ერთობ დიდი აქვს, ღვიძლი დიდათ ტეზულია და თითების დაჭერის დროს ავადმყოფი გრძნობს ტკივილს. კუჭი ავადმყოფს ერთობ აღიზიანებული აქვს და ხშირად სტკივა, იძულებულია დიეტა დაიცვას. ავადმყოფი ერთობ გამხდარი და ფერმიხდილია, ეტყობა სასტიკი სისხლნაკლებობის ნიშნები. ავადმყოფს საოცრად ეხუთება სული.

25 დღის ექიმობის შემდეგ აგარაკ ბახმაროზე ავადმყოფი ისევ მეჩვენა. უნდა აღინიშნოს, რომ ავადმყოფი ბარში ექიმობდა დიდი ხნის განმავლობაში. ექიმობა იყო ფრიად ენერგიული, მაგრამ სახლში ყოფნის დროს ავადმყოფის მდგომარეობა თან-და-თან უფრო ცუდი ხდებოდა და ამის გამო იძულებული შეიქნა წასულიყო აგარაკ ბახმაროზე.

ახლა კი, 25 დღის ბახმაროზე ექიმობის შემდეგ, ავადმყოფში სრული მეტამორფოზა მომხდარა, წონაში დიდათ მოუმატნია, ფერი კარგი აქვს, გულის მდგომარეობა საოცრათ გაუმჯობესებულა, ღონე და მადა ერთობ კარგი აქვს, კუჭის მდგომარეობა ნორმალურია, ღვიძლის და ელენთას სიდიდეს დიდათ დაუკლია, თითების დაჭერით სრულიად აღარ გრძნობს ღვიძლის ტკივილებს. სიცხე უკვე 15 დღეა ნორმალური აქვს. ავადმყოფი სრულიად მორჩენილად გრძნობს თავს.

ო ბ ს ე რ ვ ა ც ი ა IX.

ავადმყოფი დაახლოვებით 45 წლის გ. ბ. 1922 წ. მაისის 1-ლი რიცხვებში გახდა სერიოზულათ ავად. ემჩნეოდა სიცხე, რომელმაც თავიდანვე მიიღო ნტერმეტიული ხასიათი: დილით 37° , საღამოს 39° . რაიმე განსაკუთრებული ტკივილები ავადმყოფს არ ჰქონია. ელენთა დიდათ გადიდებული ჰქონდა და ღვიძლიც მომატებული, მუცელში პი-ველ დღეებში სასტიკი მოშლილობა დაეტყო. 10 დღის ავადმყოფობის შემდეგ ავადმყოფს გამოაჩნდა სასტიკი საერთო სიყვითლე (Icterus) და ღვიძლის ტკივილები. ავადმყოფს ემჩნეოდა ერთობ სერიოზული გულის მოშლილობა, ღამ-ღამობით სასტიკი ოფლიანობა ჰქონდა, ავადმყოფს ცოტა ხნს შემდეგ დაეტყო მუცელში შეკრულობა, სისხლის გასინჯვამ აღმოაჩინა პლასმა დიები.

ავადმყოფი თან და-თან უფრო სუსტდებოდა, სიცხე ერთობ მაღალი ჰქონდა, ხშირად 40° , ხან 41° , დილით კი $36,^{\circ}5$ ან $37,^{\circ}5$ იყო. დასმულ იქნა დიაგნოზი ცუდი თვისებ ს მალარიას (malaria perniciosa). ღვიძლის სერიოზული ავადმყოფობის გართულებით (Hepatitis.) მიუხედავად ენერგიული ექიმობისა ავადმყოფმა მაისის და ივნისის თვეებში საგრძნობლად ვერ მოიკეთა: ორ-სამ დღეს დაუკლებდა სიცხეს და შემდეგ ისევ ერთობ მაღალი სიცხე ჰქონდა. უკანასკნელათ ავადმყოფის გული სიცხეს სრულიად ვერ იტანდა და საოცარი სულის

ხუთვა ემჩნეოდა, ავადმყოფი ერთობ გახდა, მადა სრულიად არ ჰქონდა
 ღვიძლი და ელენთა კიდევ დიდი იყო. ცხადი იყო, რომ პრავალ-გვარ
 ენერგიულ ექიმობას და განსაკუთრებულ მოვლას აღარ შეეძლო რაიმე
 უვალსაჩინო გავლენა მოეხდინა ავადმყოფზე, რომელიც სქარის ნაბი-
 ჯით მიიწევდა მალარიის კახექსიისაკენ.

ვინაიდან ნათელი იყო, რომ ავადმყოფზე შეიძლებოდა მხოლოდ
 კლიმატიურ ექიმობას მოეხდინა გავლენა, ჩემ მიერ გაგზავნილ იქნა
 აღნიშნული ავადმყოფი აგარაკ ბახმაროზე 1922 წ. სეზონში და ყო-
 ველივე ექიმობა შეწყვეტილ იქმნა, გარდა გულის გასამაგრებელ ექი-
 მობისა. ავადმყოფმა დაჰყო ბახმაროზე მთელი სეზონი კარგ მატერია-
 ლურ პირობებში და ბახმაროდან დაბრუნების ერთი თვის შემდეგ მე-
 ჩვენა შე ქალაქ ოზურგეთში.

ავადმყოფის მდგომარეობა ერთობ შეცვლილიყო: წონაში მოემატნა
 17 გირ. ღონე და მადა ძლიერ კარგი ჰქონდა, სიყვითლის ნიშნები
 სრულიად აღარ ემჩნეოდა, ღვიძლი ნორმალური იყო და არც არავი-
 თარი ტკვილები ჰქონდა, ელენთა ნორმალური, სიცხე უკვე ორი თვეა
 ნორმალური აქვს, გულის მდგომარეობა საოცრათ გაუმჯობესებულა,
 მუცელში არავითარ ტკვილებს აღარ გრძნობს და ყველა საჭმელს
 კარგათ ინელებს. თავს სრულიად მორჩენილათ გრძნობს და ჩვეულებ-
 რივ ცხოვრებას ეწევა.

უნდა ვიტყვოთ, რომ აღნიშნული ავადმყოფი ბახმაროზე არ წა-
 სულ იყო, აუცილებლათ მალარიის კახექსიის მსხვერპლი შეიქნებოდა.

მ ბ ს მ რ ვ ა ც ი ა X.

ავადმყოფი 30 წლის ქმრიანი ქალი მ. თ. 1918 წელს აგვისტოს
 თვეში გახდა ავად ბორჯომში. ექიმებმა მის ავადმყოფობას ინფლუენ-
 ცია უწოდეს. ბორჯომში ავადმყოფი დარჩა 20 დღე, შემდეგ წამოვიდა
 ოზურგეთში და გამოაჩნდა სასტიკი ფოკმის მალარია, სიცხე ხშირად
 აღწევდა 41°, და ხან უფრო მაღალიც იყო, ავადმყოფს დილით სიცხე
 უკლებდა 35°, მაგრამ ასეთი დაბალი სიცხე ცოტა ხანს ჰქონდა და
 ისევ აიწევდა და მკორე დილაშდის ავადმყოფი სულ სიცხეში იყო, და-
 მით სასტიკი ოფლის დენა ჰქონდა და სრულიად არ ეძინა. წამლობა
 ჰქონდა ერთობ ენერგიული სხვა-და-სხვა ექიმების. მიუხედავათ ამისა
 ავადმყოფი უფრო და უფრო ცუდათ ხდებოდა და ჩავარდა ლოგინათ,
 ათი თვის განმავლობაში.

შე ვინახულე ავადმყოფი 1919 წ. მაისში. ავადმყოფი ერთობ გამ-
 ხდარი იყო და ფერ-მიხდილი, სასტიკი სისხლ ნაკლებობის ნიშნები
 ეტყობოდა, მადა სრულიად არ ჰქონდა. სიცხე ხშირად 41° აღწევდა.
 მასთან გულის და ნერვების მოშლილობა ეტყობოდა, თითქმის განუ-

წყვეტილ ამ თვის განმავლობაში ქინაქინას, ქათურს და კოტეინს უშხაპუნებდნენ კან-ქვეშ. ავადმყოფს სრულიად არ შეეძლო ლოგინა წამოდგომა, ფილტვებში განსაკუთრებული არაფერი ჰქონდა, ელენთა ერთობ გადიდებული ჰქონდა და ღვიძლიც რასაკვირველია. დასმული ქმნა დიაგნოზი ფრიად ცუდი თვისების მალარიის. ავადმყოფი საოცარი სისწრაფით მიიწევდა მალარიის კახექსიისაკენ.

ავადმყოფმა ენერგიული ექიმობას შემდეგ გამოიცვალა ჰაერი და ჩემის რჩევით გაემგზავრა ტფილისში. ჰაერის გამოცვლამ ცოტა გავლენა მოახდინა. შემდეგ ავადმყოფი წაიყვანეს აგარაკ ბახმაროზე 1919 წ. სეზონში.

პირველმა სეზონმა ვერ მოახდინა გადაჭრელი გავლენა, თუმცა ავადმყოფმა დიდათ მოიკეთა. მეორე სეზონში კი ავადმყოფი კლინიკურად სრულიად მორჩა, წონაში დიდათ მოიმატა, ღონე და მანა კარგი მოუვიდა, გულის სისუსტეს სრულიად აღარ გრძნობდა და შემდეგ ყოველ წლოვით დადის ბახმაროზე და თან-და-თან უფრო კარგად არის და ჩვეულებრივ ცხოვრებას ეწევა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბევრი ექიმის აზრით ავადმყოფის მდგომარეობა სრულიად უნუგეშოთ იქნა ცნობილი და, თავისთავად ცხადია, რომ აღნიშნულ ავადმყოფს ბახმაროს ჰაერით არ ესარგებლებია, ყოველ მიზეზს გარეშე მალარიის კახექსიის მსხვერპლი შეიქნებოდა.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ბახმარო არა ნაკლები მტერია მალარიის, ვინემ ტუბერკულოზის. ათიოდე წლის განმავლობაში იშვიათად გვინახავს მალარიით შეპყრობილი ავადმყოფი, რომელიც ბახმაროს ჰაერით სისტემატიურათ სარგებლობდა და გის არ მოჩინილიყოს, და ან უკანასკნელ შემთხვევაში მალარია, როორც ავადმყოფობა, საოცრად არ შესუსტებულიყოს ბახმაროს ჰაერის გავლენით, თუ, რასაკვირველია, ავადმყოფი სრულიად **კახექტიურ** მდგომარეობაში არ იმყოფებოდა.

რაც შეეხება მალარიის **ტროპიკულ** ფორმას, ისიც გამოჩინის არ შეადგენს. თავისთავად ცხადია, რომ ტროპიკული ფორმა იძლევა ბახმაროზე ხანგრძლივ **პაროქსიზმებს** ერთობ მაღალი სიცხით და ძლიერი საერთო მოვლენებით (როგორც ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, ბახმაროს ჰაერს აქვს უდიდესი თვისება ავადმყოფობის გამოჩენის), მაგრამ ჰაერის გავლენით და სათანადო ექიმობით (ბახმაროზე ქინაქინის კანქვეშ შეშხაპუნებას განსაკუთრებული ძლიერი გავლენა აქვს მალარიით ავადმყოფებზე, იმავე ავადმყოფებზე, რომელზედაც ბარში ასეთი შეშხაპუნება, თუნდაც ერთობ ხანგრძლივი, არავითარ შედეგებს არ იძლეოდა) ავადმყოფი კლინიკურათ რჩება.

ჩვენ ბევრი შემთხვევა გვქონია ბახმაროზე ტროპიკული მალარიით შეპყრობილ ავადმყოფების, როდესაც ავადმყოფობა დადასტურებული

იყო ლაბორატორიის საშუალებით, და ასეთი ავადმყოფები საგან-
განიკურნენ. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთ მძიმე შემთხვევებში ხშირად
ბახმაროს ჰაერი ერთის დაკვირვებით ვერ მოქმედობს, მაგრამ თუ ავადმო-
ფი ისარგებლებს სისტემატიურათ ორიოდ სეზონით, ის დარწმუნებული
უნდა იყოს, რომ სავსებით განიკურნება. უნდა ვითქვოდით, რომ ტრო-
პიკული მალარია ბახმაროზე სისტემატიური ექიმობის შემდეგ რომელიმე
ორგანოს შავ. გულის ისეთ დაავადებას არ იწვევს, როგორც ეს ხანდა-
ხან ხდება ბარში, თუნდაც ენერგიული ექიმობის შემდეგ.

რაც შეეხება სიკვდილიანობის პროცენტულ რაოდენობას, ტრო-
პიკული მალარიით ბახმაროზე ექიმობის შემდეგ, სამწუხაროდ, ჩვენ არა
გვაქვს ამისათვის საკმაო მასალა. ისე ჩვენ არ გვქონია შემთხვევა,
რომ ბახმაროზე ყოფნის დროს ტროპიკული მალარიით ავადმყოფი
მომკვდარიყოს.

ამასთანავე იყო შემთხვევები, როდესაც **სასტიკ კახექსიაში** მყოფი
ავადმყოფები საერთოდ მალარიის ნიადაგზე ყოველივე მოლოდინის გა-
რეშე ბახმაროზე სისტემატიური ექიმობის შემდეგ მორჩნენ.

დასასრულ მალარიის შესახებ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენ ხშირად
გვიკითხავს მძიმე ფორმის ქრონიკული მალარიით შეპყრობილ ავად-
მყოფთათვის, რომელთაც უწინ ეაქიმნათ საქართველოში სხვა აგარაკებზე,
თუ როგორ გავლენას ამჩნევენ ისინი ბახმაროს ჰაერს. პასუხი მხოლოდ
ერთი მიგვიღია: „საქართველოში არცერთი აგარაკის ჰაერს ისეთი ძლიერ-
ი გავლენა არ მოუხდენია ჩვენს ავადმყოფობაზე, როგორც ბახმარომ
მოახდინა“.

შესამე კატეგორია ავადმყოფობის, რომელზედაც ბახმაროს ჰაერს
განსაკუთრებული გავლენა აქვს, არის ე. წ. **ნევროზები**, ან როგორც
ჩვეულებრივით იტყვიან — „ნერვების სისუსტე“.

ჩვენის დაკვირვებიდან შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ბახმაროს ჰაერს
ერთობ ძლიერი გავლენა აქვს ორ ფსიხო-ნევროზზე, სახელდობრ **ნევრა-
სტენიაზე** (neurasthenia) და **ისტერიაზე** (isteria) აღბათ სხვა ნერვ-
ების სისუსტეზეც აქვს გავლენა ბახმაროს ჰაერს, მაგრამ, სამწუხაროდ,
პირადი დაკვირვებები არა გვაქვს. ჩვენის დაკვირვებით და ღრმა რწმე-
ნით ნევრასტენიით შეპყრობილი ავადმყოფები, რომელთაც აგრეთვე
პსიხასტენიაც ეტყობათ, როდესაც ჰაერით ექიმობას უმატებენ **ჰიდრო-
ტერაპიას** და განსაკუთრებით ე. წ. მზის აბანოთ ექიმობას, ბახმაროზე
საოცარ ნერვიულ სისტემის გამაგრებას აღწევენ და ჩვეულებრივით ბახ-
მაროზე მოპოებული ნერვიული ენერგია სავსებით ყოფნით მათ ბახმა-
როს მეორე სეზონამდის და შემდეგ სეზონებში მათი ნევრასტენია თან-
და-თან სუსტდება, როგორც ავადმყოფობა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მზის აბანოებს ბახმაროზე განსაკუთ-

ო ბ ს მ რ ვ ა ც ი ა XI.

ავადმყოფი—მღვდელი, 35 წლის ს. კ. 1918 წ. გამოაჩნდა სასტიკი ნევრასტენიის ნიშნები. ავადმყოფს თავის და წელის სასტიკი ტკივილები ჰქონდა, ამასთან სული ერთობ ეხუთებოდა. ავადმყოფი შეპყრობილი იყო საოცარი შიშით, რომ ტვინი და გული დიდათ დაზიანებული უნდა იყოს.

ობიექტიურად ავადმყოფს გული ნორმალური ჰქონდა, მხოლოდ ხან-და-ხან ემჩნეოდა გულის ფრიალი ნერვიულ ნიადაგზე. საერთო კვება კარგი იყო, ფერი და მაღა კარგი, ფილტვები სრულიად ნორმალური ჰქონდა. ავადმყოფს თავის ცოდნის, მახსოვრობის და ენერჯიის იმედი არ ჰქონდა: მაგ. ის ვერ ბედავდა თავის სამრევლო ეკლესიაში წირვის წესი შეესრულებინა.

ექიმებს ძლიერ ხშირად ნახულობდა და ხშირადაც იცვლიდა. მორჩენის იმედი სრულიად არ ჰქონდა. ხშირად ღამით არ სძინავდა, ყველაზე უფრო თავის და წელის ტკივილები აწუხებდა. მისი დაჯერება ექიმის მიერ შეუძლებელი იყო იმაში, რომ მას გული სრულიად დაზიანებული არ ჰქონდა. ასეთ ჰიპოზონდრიის ნიშნებთან ერთად ავადმყოფს ნათლად ემჩნეოდა პსიხასტენიის ნიშნები: ძლიერ ეშინოდა არ გავფიქდეთ. გაფანტულობა დიდათ ემჩნეოდა და გონებრივი შრომა სრულიად არ შეეძლო: მაშინვე იღლებოდა და წაკითხულის გაგების უნარი აღარ ჰქონდა. ხალხში ყოფნა და რაიმე პატარა მოძრაობა ძლიერ ღალავდა და მარტოობას ეძებდა. მელანქოლიური სულიერი განწყობილება ხშირად ემჩნეოდა. ავადმყოფი არაოდეს არ ყოფილა შეპყრობილი Lues-ით.

სათანადო ექიმობის შემდეგ ავადმყოფი ჩემ მიერ გაგზავნილ იქმნა აგარაკ ბახმაროზე და პირველ სეზონს უკვე შეატყო გავლენა. მეორე სეზონმა კი უფრო თვალსაჩინო გავლენა მოახდინა: ავადმყოფი ასე თუ ისე ჩვეულებრივ ცხოვრებას დაუბრუნდა და სხვათა შორის მღვდელ-მოქმედების წესის აღსრულება დაიწყო.

შემდეგ ყოველ წლივით ბახმაროზე დადის, ჰაერით ექიმობას მზის სხივებით ექიმობას უმატებს, ეხლა კი სრულიად მორჩენილად გრძნობს თავს და საერთოდ ჩვეულებრივ ცხოვრებას ეწევა. განსაკუთრებული არაფერი აწუხებს, მხოლოდ სულ ცოტათი შიშიანობა და მელანქოლიური სულის კვეთება შერჩენია, მაგრამ ეს პატარა სიმპტომები სრულიად აღარ უშლის ხელს ცხოვრებაში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბახმაროზე წასვლამდის ავადმყოფმა ხანს იექიმა, მაგრამ არავითარი გავლენა არ შეუმჩნევია ექიმობისათვის.

რაც შეეხება ისტერიას, უნდა აღინიშნოს, რომ ავადმყოფებს ბახმაროზე ამოსვლისას ხან-და-ხან ნერვიული სისტემის სასტიკი აღიზიანება ემჩნევათ. მე მქონდა რამოდენიმე შემთხვევა, როდესაც ისტერიამ მიიღო მძიმე რსტერიის სახე (grande hysterie) სასტიკი კონვულსიებით: ავადმყოფებს ლოგინზე ძლიერი აკავებდნენ. ამასთანავე განაცხადეს მათმა ნათესავებმა, რომ ამის მზგავსი ბარში არაფერი გამოჩენიათ აღნიშნულ ავადმყოფებს.

მქონდა აგრეთვე შემთხვევები, როდესაც ისტერიით შეპყრობილ ავადმყოფებს ბახმაროზე გამოაჩნდათ ისტერიული ძილი, რომელიც ორ დღეს გრძელდებოდა და გამოიწვია დიდი შიში ავადმყოფების ნათესავებში ასეთი შემთხვევები ყველანი აღრე მორჩენ სათანადო ექიმობით. შემდეგ იგივე ავადმყოფები ვნახე ბარში და ყველანი აცხადებენ, რომ ბახმაროზე ყოფნის შემდეგ ისეთი რაიმე არ გამოეორებულა და ნერვიული სისტემა ბახმაროზე ყოფნის შემდეგ ერთობ კარგათ აქვთ.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ბახმაროს ჰაერს აქვს დიდი თვისება ავადმყოფობის გამოჩენის.

ასევე ემართებათ მალარიით შეპყრობილ ავადმყოფებს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ. ხშირად ბახმაროზე სასტიკი პაროქსიზმები გამოაჩნდებათ და შემდეგ სრულიად რჩებიან თავისთავად ცხადია, რომ ბახმაროზე ორგანიზმის ეკვილიბრი ირღვევა და ბრძოლა სხეულის და ავადმყოფობის შორის სასტიკ ხასიათს ღებულობს. ქრონიკული ტუბერკულოზით შეპყრობილი ავადმყოფები ბახმაროზე ასვლისას პრველ ხანებში ხან-და-ხან უფრო ცუდათ გრძნობენ თავს, ვინემ ბარში და ბევრ მათგანს ჰგონია, რომ ბახმაროს ჰაერმა აწყინა.

ხშირად ბახმაროს ჰაერის ცხოველ-მყოფელ გავლენას ავადმყოფები ბარში ჩასვლის შემდეგ გრძნობენ: ბახმაროს ჰაერის გავლენა ავადმყოფზე ან იმავე სეზონში ხდება და ან ნელი-და-თანდათანობითია.

ერთობ გასაკვირი გავლენა აქვს ბახმაროს ჰაერს საერთოდ არტერიოსკლეროზზე და მის შედეგებზე. მე ვიცნობდი ერთ მოხუცს, დაახლოებით 60 წ. ა. ი., რომელსაც სასტიკი არტერიოსკლეროზი მქონდა და ამ ნიადაგზე მას ერთ ხელში დაეტყო დამბლის ნიშნები. გაემგზავრა ბახმაროზე და ხუთი წლის განმავლობაში სისტემატიურად სარგებლობდა ბახმაროს სეზონით. შემდეგ ბახმაროს ჰაერთ არ უსარგებლნია, მაგრამ დამბლის ნიშნები მას შემდეგ აღარ გამოსჩენია და მისი მგომარეობა საერთოდ დიდათ გაუჩურობესებულია.

აგრეთვე მე ვიცნობდი ერთ მოხუც ექიმის თანაშემწეს პ. ი., რომ

მელიც შეპყრობილი იყო სასტიკი არტერიოსკლეროზით და ამ დაგზე ხან-და-ხან ემჩნეოდა ფსიხოზის ნიშნები. როდესაც თავს შეატყობდა აღნიშნული ავადმყოფი, გაემგზავრებოდა ბახმაროზე, დაყოფთა იქ მთელ სეზონს, შემდეგ ჩამოდებოდა ბარში და საექიმო პრაქტიკას ეწეოდა. მე მინახავს აღნიშნული ავადმყოფი ბახმაროზე, როდესაც მას ემჩნეოდა ფსიხოზის ნიშნები: ის ყველა ნაცნობს დაჟინებით სთხოვდა „მომკალითო“.

რამოდენიმე წლის წინეთ მას სურდა ჩაედინა თვითმკვლელობა, მაგრამ აღრე შეუტყავს და გადაარჩინეს. ის ბახმაროზე ყოველ წლებით დადიოდა. აღნიშნული ექიმის თანაშემწე გარდაიცვალა 1921 წ. ფილტვების ანთებით და შედარებით ნორმალურ ფსიქიურ მდგომარეობაში.

ბახმაროს ჰაერი ბევრ ავადმყოფობაზე ახდენს გავლენას, განსაკუთრებით სისხლნაკლებობაზე, მაგრამ ჩვენ შევვხეთ იმ ავადმყოფობათა კატეგორიებს, რომელთათვის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ბახმაროს ჰაერი სპეციფიურია.

მაგრამ სხვა-და-სხვა მიზეზებით გამოწვეულ ანემიაზე ბახმაროს ჰაერის გავლენა იმდენათ იშვიათია, რომ ჩვენ საჭიროთ მიგვაჩნია ორიოდე სიტყვით მანც შევვხეთ ამ საკითხს.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშეთ, რომ საერთოდ მაღალი მთის ჰაერი იწვევს სისხლის წითელი ბურთულების თვალსაჩინოთ გამრავლებას და ხშირად ჰემოგლობინის მომატებას, რითაც ორგანიზმი ცდილობს შეიწყოს მაღალი მთით შეცკლილ ჰაერს. ეს თეორიული ცნობები საყსებით ბართლდება ბახმაროზე თანახმად სამეცნიერო ექსპედიციას ლაბორატორული ანალიზების შედეგებისა.

სამეცნიერო ექსპედიციაზე 1922 წ. სეზონში, რამდენათ ვიცით, განსაკუთრებით ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა საოცარი სისხლის ცვლილებებმა ბახმაროს ჰაერის გავლენით. ექსპედიციას ჰქონდა ბახმაროზე მოწყობილი ლაბორატორია ექიმ ჩიჯავაძის ხელმძღვანელობით.

აღნიშნულმა ლაბორატორიამ გააკეთა სისხლის მრავალი ანალიზი. 1923 წლის სეზონში ექიმ ჩიჯავაძეს კიდევ ჰქონდა მოწყობილი ბახმაროზე ლაბორატორია იმავე სეზონში ლაბორატორული ანალიზებს განსაკუთრებით ანემიის და მალარიის შესახებ აკეთებდა უნივერსიტეტის ასისტენტი ნ. მახვილაძე.

ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ პათოვცეპტული ექიმები თავიანთ ანალიზების შესახებ დეტალურ ცნობებს გამოაქვეყნებენ. ჩვენი პატარა პოპულიარული შრომის მიზანს კი სრულიად არ შეადგენს ლაბორატორული ანალიზების შესახებ დეტალური ცნობების აღნუსხვა.

ჩვენ მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ თანახმად მრავალი ანალიზისა, რომლებიც ჩვენ პირადათ ვნახეთ, სისხლის ცვლილებები ბახმაროს დიალია: ხშირია შემთხვევები, როდესაც 10—15 დღის განმავლობაში ჰემოგლობინი მატულობს 20—30 პროცენტით და სისხლის წითელი ბურთულები 1—2 მილიონით კუბიკურ მილიმეტრში. ყველაზე უფრო თვალსაჩინო გავლენას ბახმაროს ჰაერის ახდენს მალარიით გამოწვეულ ანემიაზე. ჩვენ არ გვინახავს არცერთი ფორმა ანემიისა, რომელზედაც ბახმაროს ჰაერს არ მოეხდინოს ძლიერი გავლენა.

ზემოაღნიშნული ლაბორანტები პირდაპირ განცვიფრებაში მოყავდა სისხლის იმ საოცარ ცვლილებებს, რომელსაც ისინი ნახულობდნენ ბახმაროს ჰაერის გავლენით.

თვით „ურწმუნო თომებიც“, რომლებიც ნახულობდნენ ლაბორატორულ ანალიზებს, იძულებულნი იყვნენ აღეარებინათ, რომ რაც შეეხება სისხლის ცვლილებებს, ამ მხრით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ბახმაროს თითქმის პირველი ადგილი უჭირავს საქართველოს აგარაკთა შორისო.

პროფ. ალადაშვილის აზრით, ისეთ ჰემოგლობინის მომატებას სისხლში, როგორც ბახმაროს ჰაერის გავლენით ხდება, სხვა აგარაკებზე იმდენათ ვერ ვაძინევთ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ბახმაროს ჰაერის გავლენა სხვა-და-სხვა ანემიებზე ერთობ რთული და მრავალ-ფეროვანია.

საერთოდ ეს საკითხი რთულია და ჩვენ ღრმად გვწამს, რომ ის პათივცემული ექიმები, რომლებიც აწარმოებენ სერიოზულ გამოკვლევებს სისხლის ცვლილებების შესახებ ბახმაროს ჰაერის გავლენით, სავსებით გამოარკვევენ ამ საკითხს.

უნდა აღვნიშნავს, რომ ბახმაროს ჰაერს შედარებით ადვილად იტანებენ სხვა-და-სხვა კატეგორიის ავადმყოფები. ყველაზე უფრო ღირსშესანიშნავია, რომ გულის ორგანიული დაავადებით, როგორც მაგ. გულის სკლეროზით (Myocarditis) ავადმყოფები, შედარებით ადვილათ იტანებენ ბახმაროს მაღალ ჰაერს, თუ გული თვალსაჩინოთ გადიდებული და გაგანვირებული არ აქვთ, რაც გასაკვირია, ვინაიდან, საერთოდ ბუნების მიხედვით, ასეთ ავადმყოფებზე მაღალი ჰაერი საერთოდ საზიანო გავლენას ახდენს.

უნდა ვიფიქროთ, რომ გულის ორგანიული დაავადება, გარდა სკლეროზისა, უფრო ძლიერდება ბახმაროზე, მაგ. გულის საფარის მოშლილობა. ორგანიულათ დაზიანებული გულის დეკომპენსაცია შედარებით უფრო ადვილათ ხდება ბახმაროზე, ვინემ ბარში. რამოდენიმე წლის განმავლობაში მხოლოდ ერთი შემთხვევა მახსოვს მხოლოდ და-მხოლოდ გულით სიკვდილისა ბახმაროზე, ისე რასაკვირველია, როდესაც ავადმყოფს შეატყობენ საშიშ გულის მოშლილობას, დაჩქარებით მიყავთ

ბარში და ალბათ ამით აიხსნება, რომ ბახმაროზე გულით იშვილია.

რამოდენიმე წლის წინეთ მე ვინახულე ბახმაროზე ავადმყოფი ვ. კ., რომელიც ფიზიკური ენერგიის დახარჯვის შემდეგ გამხდარიყო ავად. ავადმყოფი გულის საოცარი სიგანიერე და ჰიპერტროფია ეტყობოდა.

ბარში სასტიკი სულის ხუთვა ჰქანოდა. ბახმაროზე ექიმის დაუკითხავად ასვლის შემდეგ, დაახლოებით ათ დღეში, ავადმყოფი ფიზიკური შრომის შემდეგ ლოგინათ ჩავარდნილა და ოთხ დღეში, მიუხედავად ენერგიული ექიმობისა, უცბათ გარდაიცვალა გულს დამბლით. მიცვალებულის გვამი განკვეთილ იქმნა ქ. ოზურგეთში და მართლაც აღმოაჩნდა გულის საოცარი სიგანიერე და ჰიპერტროფია (coeur de boeuf.)

შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ აღნიშნული ავადმყოფი ბახმაროზე არ წასულიყო, განსაკუთრებული ჰიგიენის დაცვით რამოდენიმე წელს იცოცხლებდა, ვინაიდან სხეული საერთოდ ერთობ ჯანსაღი იყო, გარდა სასტიკად დაზიანებული გულისა.

როგორც სჩანს, თუ ბახმაროზე მოხდა სასტიკად დაზიანებული გულის მოძრაობის დეკომპენსაცია, გულს აღარ ძალუძს ბახმაროს ჰაერში თავის ცოტათ თუ ბევრათ, ნორმალურ მდგომარეობას დაუბრუნდეს. შემო აღნიშნულის გამო თავისთავად ცხადია, რომ იმ ავადმყოფთათვის, რომელთაც აქვთ გულის საფარის (კლაპანების) სერიოზული მოშლილობა და ან გულის თვალსაჩინო სიგანიერე და ჰიპერტროფია, მათთვის სერიოზული „რისკა“ ბახმაროზე წასვლა.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ გულის სისუსტეზე, სხვა-და-სხვა მიზეზებით გამოწვეულზე, ბახმაროს ჰაერი ისეთ ცუდ გავლენას არ ახდენს, როგორც შესაძლებელი იყო გვეფიქრა. ვისაც გადაჭარბებული სიმსუქნე აქვს, ბახმაროს ჰაერის გავლენით ხან-და-ხან კლებულობს წონაში და უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთ შემთხვევებში გულის ქონიც კლებულობს და თავისთავად ცხადია, რომ გული მოძრაობაზე ქონის დაკლება კარგ გავლენას ახდენს.

ტუბერკულოზით შეპყრობილი ავადმყოფები, მიუხედავად ხშირად გულის მოშლილობისა, შედარებით კარგად იტანებენ ბახმაროს ჰაერს, თუმცა ბახმარო ერთობ მაღალი კურორტია. ტუბერკულოზით ავადმყოფები, რომელთაც დიდი ტახიკარდია ემჩნევათ ბახმაროზე, ხშირად უფრო ცუდათ არ გრძნობენ თავს, პირიქით, თუ აღნიშნული ტახიკარდია ტოქსიურა მოვლენებით არის გამოწვეული, მაშინ გული უფრო მაგრდება.

ჩვენ გვქონდა რამოდენიმე შემთხვევა, როდესაც ავადმყოფს ნება

არ დავრთვით ბახმაროზე წასვლის გულის მდგომარეობის გამო. და ათ ამისა ავადმყოფები ბახმაროზე მაინც წავიდნენ და გულის განსაკუთრებული უარესობა არ შეუქმნევიათ.

დ.ს.სრულ უნდა აღვნიშნოთ, რომ მიუხედავად დებულებისა, რომლის თანახმაა მიღებულია, რომ რამდენათ მთა მაღალია, იმდენათ უფრო ადვილათ იწვევს ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფებში პირიდან სისხლის ამოფურთხებას, საბედნიეროთ, ბახმაროზე ეს ასე არ ხდება. ჩვენის დაკვირვებით (ამ მხრით საინტერესოა აღნიშნული მე-2-ე ობსერვაცია), ტენდენცია პირიდან სისხლის-დენისადმი ბახმაროზე საგრძნობლად არ მატულობს, თუმცა ზოგიერთი მეცნიერების აზრით მაღალი მთა თავისთავად პირიდან სისხლის დენას არ იწვევს, თუ ტუბერკულოზით ავადმყოფი არ მოძრაობს.

ჩვენ ვგულისხმობთ პირველ და მეორე პერიოდში მყოფ ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფებს. რაც შეეხება განვითარებულ მესამე პერიოდს, სამწუხაროდ უნდა აღვნიშნოს, რომ ასეთ ავადმყოფებზე ბახმარო კარგ გავლენას ვერ ახდენს. როდესაც ავადმყოფებს ფილტვებში განვითარებული კავერნები აქვთ, ხშირად ბახმაროზე უარესად ხდებიან, განსაკუთრებით ხან-და-ხან ემჩნევათ პირიდან სასტიკი სისხლის დენა, რომლის შეჩერება შეუძლებელი ხდება.

განვითარებულ მესამე პერიოდში მყოფ ავადმყოფებს, მგონი, არც ერთი ექიმი არ ურჩევს ისეთ მაღალ აგარაკზე წასვლას, როგორც ბახმაროა. მხოლოდ ზოგიერთი უნუგეშო მდგომარეობაში მყოფი ქლექიანები ექიმებს არ უჯერებენ და მაინც მიდიან ბახმაროზე. თავისთავად ცხადია, რომ იძულებული ხდებიან, ადრე დასტოვონ ბახმარო.

როგორც ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, ბახმაროზე საზოგადოთ სხეულის ეკილიბრი საოცრად ირღვევა და სასტიკი გადამჭრელი ბრძოლა იწყება ავადმყოფობასა და სხეულს შორის. ყველასათვის ნათელია, რომ ტუბერკულოზის განვითარებულ მესამე პერიოდში მყოფი ავადმყოფების ორგანიზმი ერთობ სუსტი რჩება ამ გაშმაგებულ ბრძოლაში და ულმობელი სენი უკანასკნელ ლახვარს სცემს ავადმყოფის სხეულს.

ეს ორი თვისება ბახმაროსი, სახელდობრ: გულსუსტ ავადმყოფებზე, გარდა გულის სერიოზული ორგანიული დაავადებისა, ბახმარო ცუდ გავლენას საერთოდ არ ახდენს, ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფებში პირიდან სისხლის დენას განსაკუთრებით ბახმაროს ჰაერი არ იწვევს პირველ და მეორე პერიოდში—უნდა ჩაითვალოს აგარაკ ბახმაროს დიდ დადებით მხარეთ (თვისება). როგორც ცნობილია, გულის სისუსტე და პირიდან სისხლის დენა ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადმყოფებში, სამწუხაროდ, საერთოდ ხშირი მოვლენაა და, თუ აგარაკი ბახმაროს ჰაერა ამ სიმპტომებს უფრო არ ამწვავებს, ეს ერთობ სასარ-

გებლოა ავადმყოფთათვის და ამის გამო დიდ უმეტესობას ტუბერკულოზით შეპყრობილ ავადყოფებს შეუძლია ავიდეს ბახმაროზე და რაიმე რთხე მათ სიცოცხლეს არ მოეღოს, განკურნება კი მათი ულმობელი სენისაგან ხშირი მ-ვლენაა.

მოსკოვის უნივერსიტეტის ცნობილ პროფესორს—**კისელს**, რომელმაც შემთხვევით, როგორც **ტურისტმა** ინახულა ბახმარო, ხანგრძლივი მიწერ-მოწერა ჰქონდა ჩვენთან ბახმაროს შესახებ. მოსკოვის ექიმთა საზოგადოებაში კისელმა ორჯერ გააკეთა მოხსენება ბახმაროს შესახებ, ერთი ასეთი სათაურით: „**ქართული სამკურნალო ადგილი ბახმარო**“. როდესაც კისელი ცოტათ თუ ბევრათ გაცნობილი იყო ბახმაროს თვისებებს, თავის უკანასკნელ წერილში ჩვენ პირდაპირ გვწერდა: „**მე ვთვლი ბახმაროს იდეალურ ადგილად კურორტისათვის**“.

კისელს გადაწყვეტილი ჰქონდა ტფილისში ჩამოსვლა და საკურორტო ყრილობაზე, რომელიც უნდა მომხდარიყო მაისში 1917 წ. დასწრება, მაგრამ რუსეთის რევოლიუცია დაიწყო და კისელმა თავისი გეგმა სისრულეში ვერ მოიყვანა. ეს გეგმა გამოიხატებოდა იმაში, რომ კისელს სურდა ვრცელი მოხსენება გაეკეთებია აგარაკ ბახმაროს შესახებ საკურორტო ყრილობაზე.

უმთავრესად მალარიის ნიადაგზე დაავადებული და ყველა მაზრაზე უფრო ავადმყოფი ოზურგეთის მაზრა პირდაპირ ცოცხლობს ბახმაროთ.

ასეთი აგარაკი არის უპატრონოთ მიტოვებული, გზა ჯოჯოხეთურია. სანიტარული მდგომარეობა პირდაპირ აუტანელი: აუარება სხვადასხვა მოხეტიალე ცხოველებით სავსეა ბახმარო. მშვენიერი, ერთობ მდიდარი ნაძვნარი, რომელიც აგარაკ ბახმაროს აკრავს, უპატრონოთ არის მიტოვებული: ზოგიერთი სოფლები ყოველივე მახინაცებს ხმარობენ, რომ ნაძვები შეხმეს და შემდეგ სახლების მასალათ და ან შეშათ გამოიყენონ. ფიჭვის ხეებიდან კი ყავარს ხდიან და გურიის სოფლებში მიაქვთ. ამის გამო ეს ყოფილი მშვენიერი, იშვიათად მდიდარი ნაძვნარი, სრული მოუვლელობის გამო, თითქმის ნახევარზე მეტი განადგურებულია. ამით აიხსნება, რომ ბახმაროზე უკანასკნელად ცოტათი უფრო ემჩნევა ქარის მოძრაობა, რაც უწინ არ ემჩნეოდა.

ძალაუნებურათ ეკითხები თავის-თავს, რომ თუ ასეთ **აუტანელ ჰიგიენურ-სანიტარულ** პირობებში ბახმაროს ისეთი გავლენა აქვს ავადმყოფზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, როგორი სასწაულებრივი გავლენა ექნებოდა ბახმაროს ჰაერს, რომ აგარაკზე ნამდვილი კურორტული წეს-რიგი არსებობდეს და ჯოჯოხეთური გზა ავადმყოფებს საშინლად არ სტანჯავდეს მოგზაურობის დროს.

ჯერ-ჯერობით, მხოლოდ ბახმაროზე სამეცნიერო ექსპედიციის ასვლის შემდეგ, ბახმარო გამოკვადებულია **სახელმწიფოებრივი მნი-**

შენელობის ოფიციალურ კურორტათ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ბახმარის სახელმწიფოებრივ აგარაკად ცნობას მოყვება სათანადო შედეგები

თუ სასწრაფო გადამკრელი ზომები არ იქნა მიღებული ნაძვნარის შესანახად და საერთოდ აგარაკის წესრიგში მოსაყვანად, რასაკვირველია, სათანადო ბახმაროს გზის გაყვანასთან ერთად, აღნიშნული ნაძვნარი ახლო-მოშავალში სრულიად განადგურდება და ბახმაროც, როგორც აგარაკი, სამუდამოდ მოიშობა, რაც, თავის-თავად უხადია, უღიღებს ისტორიულ დანაშაულათ ჩაითვლება საექიმო-სასანი ტაროდარგში.

ა ვ ბ რ ი ს ა ბ ა ნ :

უკანასკნელათ გამორკვეულ იქნა აგარაკ ბახმაროს ნამდვილი სიმაღლე, რომელიც ეთანასწორება ბახმაროს ცენტრალურ მოედანზე 1830 მეტრს, აგარაკის მაღალ ადგილებზე კი სიმაღლე იქნება დაახლოვებით 1900 მეტრი.

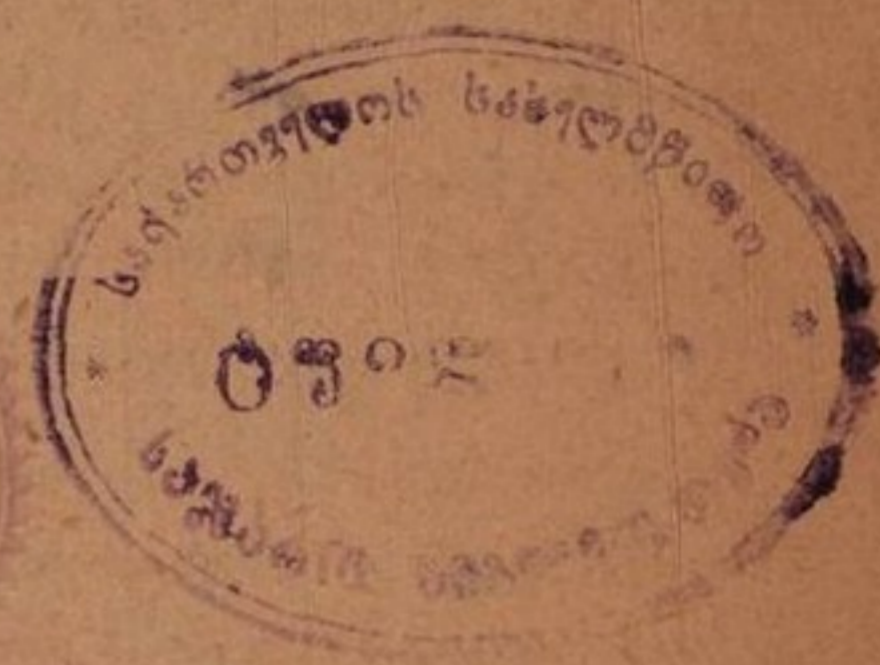
ბახმაროს

Handwritten signature or name in Georgian script.

95. 2/2 - 56

შენელობის ოფიციალური კურორტია. უნდა ვიფიქროთ, რომ ^{ბახმაროს} სახელმწიფოებრივ აგარაკად ცნობას მოყვება სათანადო შეფასება

თუ სასწრაფო გადამკრელი ზოჩები არ იქნა მიღებული ნაძენარის შესანახად და საერთოდ აგარაკის წესრიგში მოსაყვანად, რასაკვირველია, სათანადო ბახმაროს გზის გაყვანასთან ერთად, აღნიშნული ნაძენარი ახლო-მოშავალში სრულიად განადგურდება და ბახმაროს, როგორც აგარაკი, სამუდამოდ მოიხსობა, რაც, თავის-თავად ცხადია, უდიდეს ისტორიულ დანაშაულათ ჩაითვლება საექიმო-სასანიტარო დარგში.

Handwritten signature
1910/11-29

30/12-1916

Handwritten signature
Handwritten signature

551

ა. რისტანის შინა მრეწველობის „პარიზის კომუნის“ სახელობის I ლი სახელმწიფო
ფოტოსტამბა. გლავლიტი № 689. ტირაჟი 2000.